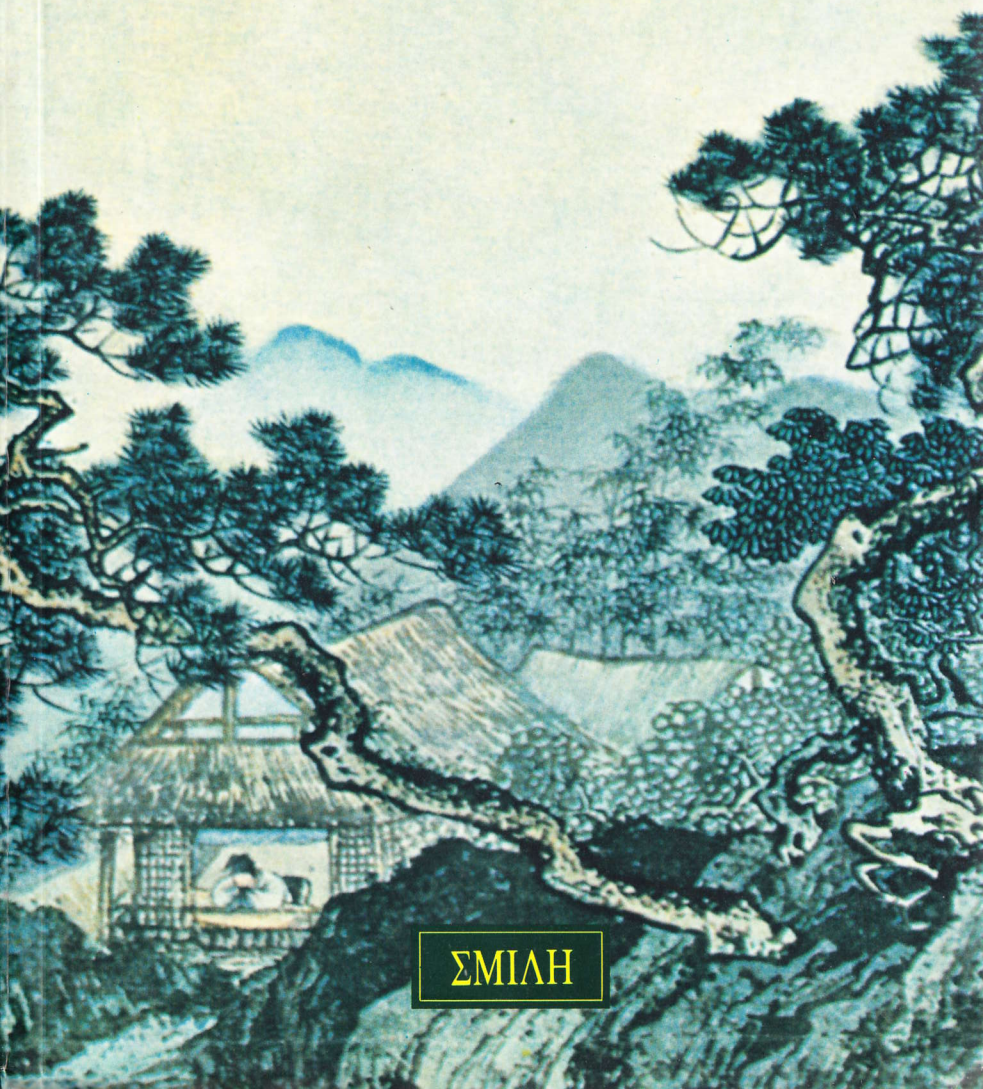

ΛΑΟ ΤΣΕ~ΤΑΟ ΤΕ ΚΙΝΓΚ
ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΣΧΟΛΙΑ ΕΠΙΜΕΤΡΟ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΛΕΞΑΚΗΣ

ΣΜΙΛΗ

ΛΑΟ ΤΣΕ ~ ΤΑΟ ΤΕ ΚΙΝΓΚ
ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΑΠΟΔΟΣΗ ΣΧΟΛΙΑ ΕΠΙΜΕΤΡΟ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΛΕΞΑΚΗΣ

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΑΝΑΘΕΩΡΗΜΕΝΗ
& ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΕΝΗ

ΣΜΙΛΗ

ΑΘΗΝΑ 1996

Ο Λάο Τσε πάνω στο βόδι του
(ζωγραφική του Τσάο Πο Τσε, 1053-1110).

Ο ΛΑΟ ΤΣΕ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

Ο Λάο Τσε, που σημαίνει ο σοφός γέρος ή ο παλιός φίλος, έζησε στην Κίνα, πιθανότατα τον 6ο αιώνα π.Χ. και θεωρείται, αν όχι ο συγγραφέας, τουλάχιστον ο εμπνευστής του *Τάο Τε Κινγκ*. Ο θρύλος αναφέρει ότι η παρθένα μάνα του τον συνέλαβε από ένα πεφταστέρι και τον κυοφορούσε ογδόντα ολόκληρα χρόνια. Όταν, επιτέλους, γεννήθηκε οι συγκαιρινοί του τον ονόμασαν Γιο του Άστρου και Θεό Ήλιο. Η παράδοση αναφέρει ότι έζησε διακόσια χρόνια...

Αρκετοί μελετητές τοποθετούν τη χρονολογία της γέννησής του το 604 π.Χ. Ο ιστορικός Σου Μα Τσιεν αναφέρει στο έργο του *Ιστορικές Μνήμες* (Σε Τζι, γύρω στο 100 π.Χ.) πως γεννήθηκε στην περιοχή που αντιστοιχεί στη σημερινή επαρχία Χουνάν και ότι το πραγματικό του όνομα ήταν Λι Έρ. Σε άλλα κείμενα ονομάζεται Λάο Ταν. Εργάστηκε για καιρό σαν αρχειοφύλακας στη βασιλική αυλή των Τσου στο Λογιάνγκ, ενώ παράλληλα δίδασκε το τάο, ώσπου αποφάσισε να φύγει προς τα δυτικά και να ζήσει μόνος τα τελευταία χρόνια της ζωής του. Τότε, όπως λέει η παράδοση, ο Γιν Σι, φύλακας κάποιου περάσματος τον παρακάλεσε ν' αφήσει ένα γραπτό κειμήλιο φεύγοντας κι έτσι προέκυψε το *Τάο Τε Κινγκ*, ένα βιβλίο με ποιητικούς αφορισμούς για τη ζωή και την αυτογνωσία.

Λέγεται πως ο νεότερός του Κομφούκιος (551-479 π.Χ.), ταξίδεψε μια φορά στο Λογιάνγκ για να γνωρίσει τον Λάο Τσε.

Αυτή τη συνάντηση περιγράφει ο ταοϊστής φιλόσοφος Τσουάνγκ Τσε στο ομώνυμο σύγγραμμά του (*Τσουάνγκ Τσε*, 4ος ή 3ος αιώνας π.Χ.):

«Τότε που ο Κομφούκιος πήγε στον Λάο Τσε, τον βρήκε ακίνητο, σα να μην ήταν άνθρωπος. Λίγο περίμενε και του είπε, “μου φάνηκες σαν κούτσουρο δίχως ζωή, σα να ήσουν κάπου αλλού μονάχος”. “Είναι αλήθεια, είχα βρεθεί στον μύριων πραγμάτων την αρχή”».

Σύμφωνα με τον Σου Μα Τσιεν, ο Λάο Τσε είπε στον Κομφούκιο:

«Αυτά που λες είναι λόγια ανθρώπων που έχουν προ πολλού πεθάνει. Στους ευνοϊκούς καιρούς ο άρχοντας ταξιδεύει με την άμαξα, αλλά στους δύσκολους καιρούς τριγυρνά με τον άνεμο. Λένε πως ο καλός ο έμπορος κρύβει το εμπόρευσμά του και μοιάζει να μην έχει τίποτα. Έτσι κι ο ενάρετος κάνει το χαζό. Λευτερώσου από την υπεροψία, τα πάθη, τους χρησιμοθηρικούς καλούς τρόπους και την υπέρμετρη φιλοδοξία. ‘Ολ’ αυτά είν’ επιζήμια για σένα. Αυτό είναι ό,τι έχω να σου πω».

Φεύγοντας ο Κομφούκιος παρομοίασε τον Λάο Τσε με τον ασύλληπτο δράκο τ’ ουρανού που ταξιδεύει ιππεύοντας τον άνεμο και το σύννεφο.

Ο Λάο Τσε δίδαξε σ’ ένα μικρό κύκλο ανθρώπων. Λέγεται πως αποκάλυψε τη γνώση του *τάο* σε δύο μα-

θητές του κι αυτοί με τη σειρά τους σε άλλους δέκα. Η διδασκαλία του παλιού φίλου για την αυτογνωσία βασίζεται στην εσωτερική εμπειρία τού *τάο*, για την οποία γράφει ο Γερμανός συγγραφέας Έρμαν Έσσε:

«Η Μία Αλήθεια είναι η γνώση εκείνου που είναι ζωντανό μέσα μας, της μυστικής μαγείας, της μυστικής ευλάβειας που ο καθένας φέρνει μέσα του: η γνώση που ξεκινώντας απ’ αυτό το ενδότατο σημείο είναι δυνατό να υπερβεί όλα τα ζεύγη των αντιθέτων. Οι Ινδουιστές την αποκαλούν ‘Ατμαν, οι Κινέζοι *Τάο*, οι Χριστιανοί *Χάρη*».

Την προσέγγιση αυτής της εμπειρίας προσπαθεί να περιγράψει ο Τσουάνγκ Τσε:

«Το σώμα χαλαρώνει, σβήνουν η όραση κι η ακοή, χάνονται οι μορφές, οι γνώσεις λησμονούνται, ο άνθρωπος γίνεται ένα με αυτό που διαπερνά τα πάντα...»

Εχοντας σαν κύρια αφετηρία τη διδασκαλία του Λάο Τσε, αναπτύχθηκε η φιλοσοφική σχολή *Τάο τσία* και το θρησκευτικό σύστημα *Τάο τσιάο*.

Ο φιλοσοφικός Ταοϊσμός, αντλώντας από το *Τάο Τε Κινγκ* αλλά και από προγενέστερα και μεταγενέστερα κείμενα, επέδρασε στις τέχνες και τα γράμματα (μονόχρωμη και λεπτεπίλεπτη ζωγραφική τοπίων, βράχων και φυτών, καλλιγραφία, μύθοι, διαμόρφωση ρυθμικής πρόζας, απέριπτη μουσική), στην ψυχοσωματική άσκηση και την τέχνη της αυτοάμυνας (*Τσι κουνγκ*, *Τάι τσι σουάν*, *Κουνγκ φου*, ταοϊκή γιόγκα), στην παραδοσιακή ιατρική και τις θεραπευτικές μεθόδους (βελονο-

θεραπεία, Σιάτσου), στη διατροφή (μακροβιοτική) και τον τρόπο ζωής και συμπεριφοράς (αρχή της μη-δράσης, ερωτική συμπεριφορά και πρακτικές), στην ερμηνεία του αρχαίου μαντικού και διαγνωστικού συστήματος *Ι Κινγκ*, αλλά και στη διαμόρφωση του κινεζικού Βουδισμού Τσαν και του ιαπωνικού Βουδισμού Ζεν, ως και στη σκέψη σύγχρονων φιλοσόφων κι επιστημόνων (Κ. Γιουνγκ, Ρ. Βίλχελμ, Α. Γουάτς, Τ. Λήρυ, Φ. Κάπρα). Ο Βρετανός μελετητής της ανατολικής φιλοσοφίας Αλαν Γουάτς αναφέρει πως στην αρχαία κινεζική κοινωνία η παράδοση του φιλοσοφικού Ταοϊσμού και η παράδοση του Κομφουκιανισμού λειτουργούν συμπληρωματικά, αφού ο Κομφουκιανισμός ασχολείται με τις γλωσσικές, ηθικές, νομικές και εθιμικές συμβάσεις που εξασφαλίζουν στην κοινωνία το σύστημα της επικοινωνίας της, ενώ ο Ταοϊσμός ασχολείται με την ασύμβατη γνώση που προσεγγίζει άμεσα τη ζωή και όχι με την αφηρημένη, γραμμική, αντιπροσωπευτική, παραστατική σκέψη. Ενώ δηλαδή ο Κομφούκιος προσδιόρισε τους κανόνες της καθημερινής εθιμοτυπίας, ο Ταοϊσμός ασχολήθηκε μ' ένα πνευματικότερο επίπεδο ζωής.

Ο θρησκευτικός Ταοϊσμός από την άλλη, θεοποίησε τον Λάο Τσε και άλλες μορφές και ασχολήθηκε με την επιδίωξη της μακροβιότητας και της αθανασίας, με διάφορες μεθόδους άσκησης και διαλογισμού, με τα τελετουργικά ναών και μοναστηριών, την απόκρυφη αλχημεία, την πάλη κατά των δαιμόνων και τη λατρεία των μαγικών φυλαχτών.

Όλο κι όλο που είχε κάνει ο σοφός γέρος ήταν που μίλησε για τη ζωή και την αυτογνωσία...

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ Η ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ

Το παλαιότερο χειρόγραφο του *Τάο Τε Κινγκ* χρονολογείται από τον 3ο αιώνα π.Χ. Μερικοί μελετητές θεωρούν πως είναι αντίγραφο του κειμένου του Λάο Τσε και άλλοι πως τότε κατεγράφη για πρώτη φορά η διδασκαλία του. Στην Κίνα το βιβλίο που λέγεται απλά *Λάο Τσε*, αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης και αναρίθμητων ερμηνειών για πολλούς αιώνες. Περιλαμβάνει περίπου πέντε χιλιάδες χαρακτήρες-ιδεογράμματα. Ας δούμε όμως τι παρατηρεί για τη γραφή αυτή ο φυσικός και μελετητής της ανατολικής φιλοσοφίας Φρίτγιουφ Κάπρα:

«Τόσο τα *Κομφουκιανικά Ανάλεκτα*, όσο και το *Τάο Τε Κινγκ* έχουν γραφεί σ' ένα συμπαγές ύφος, γεμάτο υπαινιγμούς, που αντικατοπτρίζει θαυμάσια τον κινεζικό τρόπο σκέψης. Ο κινεζικός νους δεν δεσμεύτηκε από την αφηρημένη λογική και καλλιέργησε μια γλώσσα που παρουσιάζει τεράστιες διαφορές, ως προς τον τρόπο έκφρασης, από τις γλώσσες της Δύσης. Πολλές από τις κινεζικές λέξεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν σαν ουσιαστικά, επίθετα ή ρήματα και η εκάστοτε χρήση τους δεν προσδιορίζεται τόσο από τους κανόνες της γραμματικής, όσο από το συναισθηματικό περιεχόμενο της πρότασης. Στην κλασική κινεζική γλώσσα, κάθε λέξη διαφέρει πολύ από το αφηρημένο σύμβολο που αντιπροσωπεύει μια καθορισμένη έννοια. Πρόκειται μάλλον για ένα ηχητικό σύμβολο που διαθέτει ισχυρές δυνάμεις υποβολής αλλά και

υπαινιγμών, φέρνοντας στο νου μια απέραντη σειρά από εικόνες και συναισθήματα. Έτσι, η πρόθεση του ομιλητή δεν είναι τόσο να εκφράσει κάποιο διανοητικό σχήμα ή μια ιδέα, όσο να συγκινήσει και να επηρεάσει τον ακροατή. Κατά συνέπεια η γραμμένη λέξη δεν είναι μόνο ένα αφηρημένο σύμβολο, αλλά ένα οργανικό πρότυπο —ένα *gestalt*— που διατηρεί και αναμεταδίδει ένα σύμπλεγμα εικόνων μαζί με την υποβλητική δύναμη της λέξης και τους ανεξάντλητους υπαινιγμούς της.»

Και ο Αλαν Γουάτς συμπληρώνει πως:

«...ένα μεγάλο μέρος των κινεζικών λέξεων είναι ταυτόχρονα ουσιαστικά και ρήματα, κι έτσι όποιος σκέφτεται στην κινεζική γλώσσα δεν έχει καμία δυσκολία να δει ότι τα αντικείμενα είναι ταυτόχρονα και συμβάντα, και ότι ο κόσμος μας είναι μια συλλογή από εξελισσόμενες διαδικασίες και οντότητες.»

Εδώ παρουσιάζονται οι ερμηνευτικές δυσκολίες του *Τάο Τε Κινγκ* που, μετά τη *Βίβλο*, είναι ίσως το πιο πολυμεταφρασμένο βιβλίο στον κόσμο. Οι πρώτες ευρωπαϊκές μεταφράσεις εμφανίζονται τον 18ο αιώνα από καθολικούς ιερωμένους. Σήμερα κυκλοφορούν περίπου σαράντα αγγλικές και πλήθος μεταφράσεων στις περισσότερες δυτικές χώρες.

Με την απόδοση του *Τάο Τε Κινγκ* καταπιάστηκα για πρώτη φορά το 1983. Τότε είχα χρησιμοποιήσει τις αγγλικές μεταφράσεις του D. C. Lau και των Gia Fu Feng-Jane English και είχα ακόμη βοηθηθεί από τις πα-

λαιότερες εργασίες του Α. Τσάκαλη, της Μ. Σεφεριάδη και του Π. Κουρόπουλου. Το αποτέλεσμα είχε κυκλοφορήσει σε βιβλίο (εκδ. Εκκρεμές). Αργότερα έπεσαν στα χέρια μου οι αγγλικές μεταφράσεις του Ch'u Ta Kao και του R. B. Blakney, οπότε κάθισα και ξανάεγραψα το κείμενο που έχει πια αλλάξει σημαντικά μορφή. Ελπίζω αυτή να είναι η οριστική...

Η χρησιμοποίηση αγγλικών μεταφράσεων του *Τάο Τε Κινγκ* για την απόδοση του έργου στα ελληνικά, δικαιώνεται έμμεσα από τον Δ. Βελισσαρόπουλο, μελετητή της κινεζικής γλώσσας και φιλοσοφίας, που γράφει σχετικά:

«Η μόνη γλώσσα που παρουσιάζει σχετικές αναλογίες [με τα κινεζικά] είναι τα αγγλικά που δεν έχουν τόσους κανόνες γραμματικής, όπου οι λέξεις δεν κλίνονται και χρησιμοποιούνται συχνά τόσο σαν ουσιαστικά, όσο και σα ρήματα ή επίθετα.»

Τον τίτλο αποδίδω ως «Το Βιβλίο του Λόγου και της Φύσης». Πιο κάτω αναφέρονται όλοι σχεδόν οι όροι που επιχειρούν να ερμηνεύσουν τα τρία ιδεογράμματα *τάο*, *τε*, *κινγκ* στις περισσότερες ευρωπαϊκές μεταφράσεις, μελέτες και αναφορές στο βιβλίο.

Το κείμενο έχει τη μορφή ρυθμικής πρόζας, αποτελείται από ογδονταμία στροφές και διακρίνεται παραδοσιακά σε δύο μέρη. Το *Τάο Κινγκ* (Βιβλίο του Λόγου) που το αποτελούν οι τριανταεπτά πρώτες στροφές και το *Τε Κινγκ* (Βιβλίο της Φύσης) οι σαραντατέσσερις επόμενες.

Αλλά ας εξετάσουμε κάποιες έννοιες που είναι κλειδιά για την κατανόηση του έργου.

ΟΡΙΣΜΕΝΕΣ ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

☯ **Τάο:** Όνομα, Νόημα, Οδός, Πνεύμα, Αιτία, Θεός, Νόμος, Αυτό, Ένα, Ον, Μη-Ον, Απόλυτο, Ατελεύτητο, Αμετάβλητο, Είναι, Νους, Ενέργεια, Αρμονία, Λόγος. Βασικές σημασίες της λέξης στα κινεζικά είναι δρόμος, πορεία, λόγος. Σαν ρήμα σημαίνει ακολουθώ, προχωρώ, κατευθύνω, προέρχομαι, επικοινωνώ, λέγω. Χρησιμοποιείται ακόμη για να δηλώσει τον τρόπο, τη μέθοδο. Στη θρησκεία σήμαινε τη μαγική επικοινωνία με το θείο και τα πνεύματα. Ο Κομφούκιος μιλά για το τάο του ανθρώπου και το τάο της κοινωνίας, εννοώντας το σωστό δρόμο της ατομικής και της κοινωνικής ζωής και προσδίδοντας ηθική σημασία στη λέξη. Η σημασία που αποκτά στο **Τάο Τε Κινγκ**, όπου χρησιμοποιείται 76 φορές, μπορεί να σχετιστεί με το ινδικό Ομ ॐ, την ένωση με τη βαθύτερη ουσία της ζωής, με την αυτογνωσία και το Λόγο του Ηράκλειτου.

☯ **Τε:** Δύναμη, Ουσία, Αρετή, Γίγνεσθαι, Δυνατότητα, Τάξη, Δράση, Αξία, Χάρη, Αγάπη, Ζωή, Φύση. Βασικά σημαίνει πηγαινόντας κατευθείαν στην καρδιά ή έρχοντας κατευθείαν από την καρδιά, από την ουσία. Ετυμολογικά προέρχεται από τη λέξη *τιέκ*, φυτεύω και υπονοεί τη βαθύτερη φύση των πραγμάτων, απ' όπου αναβλύζει η αυθεντική αρετή και η αυθόρμητη δύναμη. Άλλες σημασίες της λέξης είναι το δώρο, η ευγνωμοσύνη, το όφελος και η θεραπευτική ιδιότητα των φυτών. Ο Άλαν Γουάτς χαρακτηρίζει την *τε* σαν τη χωρίς σκέψη δημιουργική δύναμη της φυσικής λειτουργίας του ανθρώπου, και παρατηρεί πως, ουσιαστι-

κά, η *τε* αποτελεί το υπόβαθρο του συνόλου του υψηλού πολιτισμού της Άπω Ανατολής, και τη βασική αρχή για κάθε είδος τέχνης.

☯ **Κινγκ:** Κείμενο, Γραφτό, Πραγματεία, Μελέτη, Αναφορά, Βιβλίο. Συνήθως έχει τη σημασία του ιερού ή του κλασικού βιβλίου. Άλλες σημασίες είναι εικόνα, σκηνή, παράσταση, κανόνας.

☯ **Τσι:** Η πρωταρχική ενέργεια, η ζωική ορμή που γεμίζει το σύμπαν και τον άνθρωπο. Το εκδηλωμένο τάο. Η πράνα της ινδικής παράδοσης, η κοσμική ενέργεια. Σημαίνει ακόμα τη δύναμη, τη ζωτικότητα και τη σεξουαλική ενέργεια. Αποτελεί σύνθεση του *γιν* και του *γιαγκ*, των πέντε στοιχείων του *χινγκ* (ξύλο, φωτιά, γη, μέταλλο, νερό) και των οκτώ καταστάσεων *πα κούα* (ουρανός, γη, κεραυνός, νερό, βουνό, άνεμος, φωτιά, λίμνη).

☯ **Γιν 陽 Γιαγκ:** Το ζευγάρι των αντιθέτων και συνθετικών δυνάμεων. Αρχικά το *γιν* υποδήλωνε τη σκιερή πλευρά του λόφου και το *γιαγκ* τη φωτεινή. Το *γιν* αντιπροσωπεύει τη θηλυκή αρχή, τη γη, την ηρεμία, τη δεκτικότητα. Το *γιαγκ* αντιπροσωπεύει την αρσενική αρχή, τον ουρανό, τη δράση, τη δημιουργικότητα. Η σχέση και ο χαρακτήρας τους καθορίστηκαν με το πανάρχαιο κινεζικό σύμβολο της Μεγάλης Δύναμης, *τάι τσι* ☯, εκπληκτικό στη σύλληψη και την απλότητά του, που παριστάνει τη συμμετρική διάταξη του σκιερού *γιν* και του φωτεινού *γιαγκ*. Πρόκειται για μια συμμετρία κυκλική, δυναμική και αεικίνητη. Το *γιαγκ* μόλις φτάσει στο αποκορύφωμά του, δίνει τη θέση

του στο γιν. Το γιν μόλις φτάσει στο αποκορύφωμά του, δίνει τη θέση του στο γιανγκ. Σύμφωνα με τον Τσουάνγκ Τσε, «η ζωή είναι αρμονική σύνθεση του γιν και του γιανγκ».

☯ **Σενγκ γιεν:** Ο σοφός άνθρωπος, ο συνετός. Μια έκφραση που εμφανίζεται πολλές φορές στο κείμενο. **Σενγκ** σημαίνει ν' ακούς τη φωνή της σοφίας και να δρας σύμφωνα μ' αυτή. Σχετικό είναι το ακόλουθο ανέκδοτο. Κάποιος συνάντησε ένα σοφό και τον ρώτησε, «είσαι σοφός;» «Αν πω ότι είμαι, τότε σίγουρα δεν είμαι. Αν πω ότι δεν είμαι, τότε δε λέω την αλήθεια».

☯ **Τιεν:** Ο ουρανός, ο φυσικός αλλά και ο υπερβατικός. Ο Κομφούκιος και ο Τσουάνγκ Τσε με τη λέξη αυτή υποδηλώνουν το Θεό.

☯ **Ουέι ου ουέι:** Μια παράδοση, φαινομενικά, έκφραση που σημαίνει δράση χωρίς δράση. Ο Τσουάνγκ Τσε δίνει την εξής ερμηνεία: «Μη-δράση δε σημαίνει αδράνεια και σιωπή. Σημαίνει ν' αφήνει κανείς το κάθε πράγμα να κάνει αυτό που πρέπει σύμφωνα με τη φύση του, μ' άλλα λόγια να επιτρέπει την ικανοποίηση της φύσης». Σα ρήμα σημαίνει: πράξε με ηρεμία, δράσε αβίαστα. Η έκφραση υποδηλώνει ακόμα τη διαδικασία και την εξέλιξη και όχι την πραγματοποίηση στατικών καταστάσεων. Σχετικές είναι και οι τρεις επόμενες έννοιες.

☯ **Τσε γιαν:** Φυσικά, αυθόρμητα. Η φύση αναπτύσσεται αυθόρμητα και ο άνθρωπος του *τάο* λειτουργεί σύμφωνα με τη φύση του, χωρίς παρεμβολές...

☯ **Που σι:** Ανεξάρτητος, απερίσπαστος, αποστασιοποιημένος, χωρίς προσκολλήσεις. Ο συνετός κάνει αυτό που έχει να κάνει για το καθετί και τον καθένα, αλλά διατηρεί την ανεξαρτησία του απ' όλα.

☯ **Πο:** Ο απελέκητος κορμός, η ανέγγιχτη φύση. Ένα σύμβολο του αληθινού εαυτού, του βαθύτερου είναι, που επανέρχεται αρκετές φορές στο κείμενο σαν υπόδειγμα για την αυθεντική εκδήλωση του ατόμου.

☯ **Ου μινγκ:** Χωρίς όνομα, και επομένως χωρίς διακρινόμενες ιδιότητες στις οποίες να μπορεί να δοθεί κάποιο όνομα. Σημαίνει ακόμα κάτι το μοναδικό, κάτι που δεν περιγράφεται, και χαρακτηρίζει το *τάο*.

☯ **Αϊ:** Βασικά σημαίνει την αγάπη, αλλά χρησιμοποιείται και με μια άλλη σημασία, αυτή της κτητικότητας, της προσκόλλησης και της δέσμευσης.

Ακόμη θεωρώ χρήσιμο ν' αναφέρω εδώ μερικά επίθετα και εκφράσεις του κειμένου που χαρακτηρίζουν το *τάο*, μια και αυτό είναι αναμφίβολα το κύριο ζητούμενο του έργου. Έτσι, το Ένα, ο Λόγος χαρακτηρίζεται ανώνυμος, αδιόρατος, πανάρχαιος, απροσδιόριστος, αμετάβλητος, ανεξάντλητος, καθαρός, γαλήνιος, ανεκτίμητος, γνήσιος, πρωταρχικός, ωφέλιμος, άφθονος. Αλλά και μυστικό, πηγή των πάντων, παρόν, άμορφη εικόνα, φως, αγάπη, καταφύγιο, θησαυρός, αρμονία, μεγάλη απάντηση. Ακόμη παρομοιάζεται με δοχείο κενό, άδειο χώρο, νερό, ποτάμι, θάλασσα και την κρυφή γωνιά στο σπίτι.

ΤΑ ΣΧΟΛΙΑ

Ο σχολιασμός του *Τάο Τε Κινγκ* υπήρξε μία προσφιλή ενασχόληση πολλών μελετητών και μεταφραστών του έργου. Από τους αρχαίους αλλά και νεότερους Κινέζους σχολιαστές μέχρι τους σύγχρονους δυτικούς μεταφραστές, όλων η προσπάθεια φαίνεται να αποσκοπεί σε μία ερμηνευτική προσέγγιση του δύσκολου μέσα στην απλότητά του κειμένου, που να μη το αποστερεί κατά το δυνατόν από τα πολυεπίπεδα νοήματά του και να μη του προσθέτει τις όποιες αντιλήψεις του μελετητή.

Έτσι και σ' αυτή την απόδοση, ο σχολιασμός γίνεται με σκοπό να φωτιστούν κάποιες πλευρές του έργου και να γίνει καλύτερη η κατανόησή του. Τα σχόλια μοιράζονται κυρίως στις εξής κατηγορίες:

- Ερμηνευτικές σημειώσεις του περιεχομένου.
- Διευκρινιστικές πληροφορίες για τη ζωή στην αρχαία Κίνα.
- Μεταγενέστερα ταοϊκά σχόλια και αφορισμοί.
- Σχετικά με το περιεχόμενο αποσπάσματα διαφόρων ιερών βιβλίων, φιλοσόφων και συγγραφέων.

Στην τελευταία κατηγορία ανήκουν και αρκετά αποσπάσματα από τον Ηράκλειτο που παραθέτω για να διαφανούν —πιθανώς— κάποιες παράλληλες σκέψεις των δύο σοφών. Επίσης αρκετές φράσεις από τη Βίβλο, συγγενικές στο νόημά τους με αντίστοιχες του κειμένου.

Το κείμενο παρατίθεται στις δεξιές σελίδες του βιβλίου, ενώ ο σχολιασμός γίνεται στις αριστερές.

Ο αναγνώστης μπορεί να παρακολουθήσει τα σχό-

λια, αν αυτό τον εξυπηρετεί, ή να τα αγνοήσει, αν δεν τον ενδιαφέρουν οι αναφορές και οι συσχετισμοί. Έτσι κι αλλιώς το *Τάο Τε Κινγκ* δεν έχει ανάγκη υποστήριξης ούτε εκλαϊκευσης. Είναι ένα κείμενο απλό στη μορφή, παρά τις όποιες φαινομενικές παραδοξότητες των νοημάτων, και πυκνό σε περιεχόμενο, με παγκόσμια διαχρονική αξία, τόσο φιλοσοφική όσο και λογοτεχνική, έτσι ώστε να δικαιώνεται μέσα από τη φράση του Έζρα Πάουντ: «λογοτεχνία είναι η γλώσσα στον ύψιστο βαθμό περιεχομένου της.»

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Τάο Κινγκ, στροφές 1-37
Απόδοση και σχόλια

道可道非常道名可名非常名無名天地之始
有名萬物之母故常無欲以觀其妙
常有欲以觀其徼此兩者同出而異名
同謂之元元之又元眾妙之門

Η στροφή 1 σε κινεζική γραφή.

Ονόμασέ το Λόγο, όμως δεν λέγεται. Όπως και να τ' ονομάσεις δεν θα το αποδώσεις. Δεν έχει όνομα η αρχή της γης και τ' ουρανού κι είναι των μύριων πραγμάτων η μάνα.*

Απερίσπαστος νιώθει κανείς το μυστικό. Όσο περισπάται βλέπει μοναχά τις εκδηλώσεις του. Αυτά τα δυο είναι το ίδιο πράγμα,** ανώνυμο ή με διάφορα ονόματα που δείχνουν προς την πύλη της πηγής του κόσμου.

* «Εν αρχή ην ο Λόγος [...] πάντα δι' αυτού εγένετο, και χωρίς αυτού εγένετο ουδέ εν ο γεγονός», Ιωάννου α' 1, 3.

«Στην αρχή υπήρχε ο ασύνειδος ποταμός απ' όπου γεννήθηκε το Ένα από την άπειρή του ενέργεια», Ριγκ Βέδα.

** «Η καλύτερη μετάφραση του Τάο είναι "ενέργεια"... είναι εξέλιξη, πορεία ενέργειας. Ενέργεια σε μια αγνή, ανοργάνωτη κατάσταση (το Ε της εξίσωσης του Αϊνστάιν) και ενέργεια στις αμέτρητες, προσωρινές καταστάσεις της δομής (το Μ της εξίσωσης του Αϊνστάιν)», Τίμοθυ Λήρου.

Στον καθένα αρέσει η ομορφιά, να όμως κι η ασχήμια. Όλοι θέλουν το καλό, κι όμως υπάρχει το κακό.* Ανυπαρξία και ύπαρξη αλληλοδιαδέχονται. Το δύσκολο ακολουθεί το εύκολο, το μακρύ αντισταθμίζει το κοντό, το ψηλό αναμετράει το χαμηλό.** Φωνή και χτύπος είναι αρμονικά, πίσω και μπρος αλλάζουνε σειρά.

Ο συνετός εργάζεται χωρίς να παρεμβαίνει, διδάσκει εκπληρώνοντας και όχι φλυαρώντας. Ό,τι κατορθώνει δεν το εξουσιάζει. Ό,τι δημιουργεί δεν το κατέχει. Δεν γυρεύει αναγνώριση, έτσι το έργο του ποτέ δεν χάνει αξία.

* «Το γαληνεμένο πνεύμα δέχεται σταθερά χαρές και λύπες και μένει ατάραχο και απ' τα δύο», *Μπαγκαβάτ Γκίτα*.

** «Εκ των διαφερόντων καλλίστην αρμονίαν» (Από τις διαφορές γεννιέται η πιο όμορφη αρμονία), *Ηράκλειτος*.

Μην εκθειάζοντας τους τρανούς γλιτώνουμε απ' το φθόνο. Μην γυρεύοντας πλούτη αποφεύγουμε την κλοπή. Μην εκθέτοντας τα επιθυμητά φυλάμε το νου απ' τη σύγχυση.* Ο συνετός ελευθερώνει το πνεύμα και φροντίζει το σώμα. Μικραίνει τη φιλοδοξία και δυναμώνει τα οστά. Ελέγχει τις επιθυμίες και τις γνώσεις, δρα χωρίς να παρεμβαίνει.

Γι' αυτό όταν ενεργείς μείνε σιωπηλός και διατήρησε τον έλεγχο.

* Την ίδια περίπου γνώμη έχουν κι άλλοι αρχαίοι Κινέζοι φιλόσοφοι, όπως ο Κομφούκιος και ο Μο Τι. Όσον αφορά μάλιστα τον υπερβολικό πλούτο των λίγων, θεωρούν ότι αποτελεί δημόσια πρόκληση.

Ο Λόγος είναι δοχείο κενό, έτσι δεν γίνεται ν' αδειάσει.
Είν' η απύθμενη πηγή των πάντων.

Κάμε την κόψη απαλή, τον κόμπο να ξεμπλέξεις, τη
φλόγα να μη φοβηθείς, πέραν το σκονισμένο μονοπάτι.*

Είν' αδιόρατος ο Λόγος κι όμως πάντα εκεί. 'Αγνωστη
η προέλευσή του κι είν' ο γεννήτορας των πάντων.

* Κόψη: οι πράξεις. Κόμπος, φλόγα, σκονισμένο μονοπάτι: οι δυσκολίες της ζωής, αλλά και η σύγχυση του νου. Δες και στροφή 56.

'Ασπλαχνοι μοιάζουνε γη κι ουρανός και φέρονται στα
πλάσματα λες και δεν έχουνε ψυχή.* Μα κι ο σοφός
μοιάζει να φέρεται άστοργα...

Από τη γη ως τον ουρανό μοιάζει με φυσικό το διάστημα.
Είναι κενό αλλ' ανεξάντλητο, κι όσο λειτουργεί
αποδίδει.

Οι πολλές κουβέντες είναι ενοχλητικές, γι' αυτό να
προτιμάς τη σιωπή.

* «...λες και δεν έχουνε ψυχή»: Κατά λέξη «σαν τ' αχυρένια σκυλιά», ομοιώματα που χρησιμοποιούσαν στην αρχαία Κίνα σε τελετές και θυσίες που είχαν συνήθως σκοπό να προκαλέσουν βροχή. Ο Τσουάνγκ Τσε αναφέρει σχετικά: «Το αχυρένιο σκυλί φυλαγόταν σε μεταξοσκέπαστο κουτί και προσφερόταν τελετουργικά. Έπειτα οι κατασκευαστές και κουβαλητές του το έριχναν στη φωτιά».

Το πνεύμα της κοιλάδας* δεν πεθαίνει ποτέ. Είναι εκείνο το μυστήριο θηλυκό που οδηγεί στη ρίζα της γης και τ' ουρανού. Εκεί μένει πάντα σαν πέπλο αμυδρό που ο καιρός δεν εξαντλεί.

* Το πνεύμα της κοιλάδας είναι το θηλυκό στοιχείο, δεκτικό, υποχωρητικό και υπομονετικό.

Γη κι ουρανός βαστούνε και αντέχουν, γιατί δεν ζουν για λόγου τους, οπότε διαρκούν.*

Ο συνετός μένει τελευταίος και γίνεται πρώτος. Όλα τ' απαρνείται και γίνετ' ένα με όλα. Δρα χωρίς εγωισμό κι όλα τα κατορθώνει.

* «Γενεά πορεύεται και γενεά έρχεται, και η γη εις τον αιώνα έστηκε», Εκκλησιαστής α'4.

Το ύψιστο αγαθό μοιάζει με το νερό που ωφελεί το καθετί με δίχως κόπο. Σε μέρη ταπεινά κατασταλάζει κι είναι ίδιο με το Λόγο.*

Για το χτίσιμο ενός σπιτιού ενδιαφέρει η θέση, για τη σκέψη μετράει το βάθος, για τη φιλία η πρόθεση, για την κουβέντα η ειλικρίνεια, για τη διοίκηση η τάξη, για τη δουλειά η αρμοδιότητα και για την πράξη η σωστή στιγμή.

Όποιος δεν αντιμάχεται, δε γίνεται να φταίξει.

* Εδώ η ταπεινότητα αποκτά ένα διευρυμένο νόημα και σχετίζεται με την αβίαστη διαθεσιμότητα.

Ένα δοχείο σα γεμίζεις, μάθε να σταματάς προτού να ξεχειλίσει.* Το κοφτερό μαχαίρι κάποτε θα στομώσει. Χρυσάφι και πετράδια δύσκολα φυλάγονται. Πλούτη και τιμές φέρνουν τη συμφορά.

Κάμε το έργο σου κι αποτραβήξου. Αυτός είναι ο δρόμος τ' ουρανού.

* Η αναγκαιότητα του μέτρου γίνεται φανερή σε πολλά σημεία του κειμένου, όπως στις στροφές 39 και 72.

Του κορμιού σου η σαστισμένη ψυχή πώς ν' αγκαλιάσει το Ένα; Μπορεί να γίνει σα μωρού ανάλαφρη η πνοή σου; Όσο και να γυαλίσεις τις ιδέες, τόσα ψεγάδια δεν αφήνεις; Μπορείς τον κόσμο ν' αγαπάς, τον τόπο να διευθύνεις δίχως παρεμβάσεις; Όταν η πύλη τ' ουρανού ανοιγοκλείνει, μπορείς να κάθεσαι όπως το θήλυ; Ενώ η κρίση σου το καθετί διαπερνά, είσαι ικανός μονάχα να κατανοείς, παύοντας να επεμβαίνεις;*

Δώσε παντού ζωή και τροφή. Ό,τι δημιουργείς μη το κατέχεις. Μη προσδοκός ανταμοιβή απ' ό,τι ωφελείς. Γίνε οδηγός, μην είσαι αφέντης. Αυτή είν' η αληθινή αρετή.

* «Ο σωστός άνθρωπος χρησιμοποιεί το νου του σαν καθρέφτη. Δεν αρπάζει τίποτα, δεν αρνείται τίποτα. Αποδέχεται αλλά δε συγχρατεί», Τσουάνγκ Τσε.

Τριάντα τόσους άξονες έχει ο τροχός αλλά γίνεται χρήσιμος από την κεντρική του τρύπα. Πλάσε κανάτι με πηλό, χρήσιμο είναι το εσωτερικό κενό του. Σπίτια δεν είναι τα ντουβάρια μα ο άδειος χώρος που εκείνα περι- κλείουν.* Έτσι αναγκαίο είναι το φανερό και χρήσιμο το αδήλωτο.**

* Είναι η αρχή του ωφέλιμου χώρου που κάθε καλός αρχιτέκτονας λαμβάνει υπ' όψιν του.

** «Αρμονία αφανής φανερός κρείττων» (Η κρυμμένη αρμονία καλύτερη της φανερός), Ηράκλειτος.

Τα πέντε χρώματα τυφλώνουν τα μάτια. Οι πέντε ήχοι κουφαίνουν τ' αυτιά. Οι πέντε γεύσεις ναρκώνουν τον ουρανίσκο.* Το τρέξιμο και το κυνήγι τρελαίνουν το μυαλό, τα σπουδαία πράγματα το αποπλανούν.

Ο συνετός λοιπόν γυρεύει ό,τι αισθάνεται, όχι ό,τι τον γοητεύει.

Διαλέγει αυτό κι όχι εκείνο...

* Για τους αρχαίους Κινέζους υπήρχαν πέντε βασικά χρώματα: μπλε, κίτρινο, κόκκινο, άσπρο και μαύρο, πέντε ήχοι, δηλαδή τόνοι που αντιστοιχούσαν στις νότες ντο, ρε, μι, σολ και λα της κλίμακας ντο και πέντε γεύσεις: γλυκειά, ξινή, πικρή, πικάντικη και αλμυρή.

Εύνοια και δυσμένεια φέρνουν ταραχή. Οι τιμές, σαν το κορμί, είναι πηγή βασάνων.* Τι πάει να πει αυτό; Πάει να πει ν' αδιαφορείς στην εύνοια και τη δυσμένεια. Να λογαριάζεις τις τιμές σαν του κορμού την ανημπόρια.

Αυτός που φέρεται στον κόσμο σα να 'τανε κορμί του όλα τα κυβερνά. Αυτός που αγαπάει όπως τον εαυτό του για όλα νοιάζεται.**

* Πρόκειται για μια παλιά κινέζικη παροιμία.
«Τιμαί θεούς και ανθρώπους καταδουλούνται» (Οι τιμές υποδουλώνουν θεούς και ανθρώπους), Ηράκλειτος.

** «Αγαπήσεις τον πλησίον σου ως σεαυτόν», Ματθ. κβ'39.

Κοίτα όσο θες, δεν πρόκειται να σου φανερωθεί. Στήσε αυτί, τον ήχο του δεν θα συλλάβεις. Ψηλάφησε, μα να τ' αγγίξεις δεν μπορείς. Αυτά τα τρία μοιάζουν ακατανόητα μα λένε το ίδιο πράγμα.*

Αποπάνω δεν φωτίζει, αποκάτω δεν σκιάζει. Αόρατη μορφή, εικόνα χωρίς όψη, ασύλληπτη νεφέλη και φευγάτη. Το συναντάς, μα πού είναι το πρόσωπό του; Τ' ακολουθείς, μα πού είν' η ράχη του;

Μείνε στον πανάρχαιο Λόγο για να νιώσεις το παρόν.**

Από κείνο το παλιό ξεκίνημα φτάνει το νήμα του Λόγου.

* «Δε σ' αποκάλυψε η καταιγίδα
η φωνή σου δεν ανάβρυσε απ' το δέντρο,
κάτω στο δρόμο κανείς δε σε είδε·
ω δίχως να το ξέρω ήσουν μέσα μου πάντα;», Ιβάν Γκολλ.
«Όταν το δης
θα ξέρης
πως πάντα ~~κόξερεις~~ και το ξεχνούσες...», Ρένος Αποστολίδης.

** «Η Γνώση είναι εμπειρία, δεν έχει χρόνο. Ο χρόνος ύπαρξής της είναι η στιγμή», Έρμαν Έσσε.

Τους παλιούς σοφούς κανείς δεν γνώρισε. Ήτανε βλέπεις τόσο λεπτοί κι απόκρυφοι. Τουλάχιστον να βρω τ' αχνάρια τους...

Προσεχτικοί σα να διαβαίνουν ποταμό, δισταχτικοί σα να παραμονεύει ο κίνδυνος, ευγενικοί σαν επισκέπτες, υποχωρητικοί σαν πάγος που έλιωνε, απλοί σαν άγραφο χαρτί,* άδειοι σαν πεδιάδα, θολοί σα λασπόνερα.

Ποιος είναι καθαρός μέσα στο ζόφο; Ποιος είναι ζωντανός μέσα στη σιωπή; Αυτός που ακολουθεί το Λόγο δίχως αμοιβή. Αυτός που αδειάζει δίχως εκπλήρωση.

* «...απλοί σαν άγραφο χαρτί». Κατά λέξη «σαν κορμός απελέκητος», δεξ και στροφή 19.

Αδειάζω από καθετί, γαληνεύω.* Τα μύρια πράγματα υψώνονται και πέφτουν μπρός μου. Ό,τι δημιουργείται επιστρέφει στην πηγή του, αποτραβιέται στη γαλήνη, αφήνεται στο ριζικό. Τούτη η γνώση είναι φώτιση. Όποιος γνωρίζει, κατανοεί. Όποιος κατανοεί, γυρεύει το Δημιουργό. Όποιος γυρεύει το Δημιουργό, βρίσκει το Λόγο.** Εκείνος ζει παντοτινά.

* «Άφησέ τον να λατρέψει την Ηρεμία, γιατί απ' αυτή γεννήθηκε, γιατί σ' αυτή θ' απορροφηθεί, γιατί χάρη σ' αυτήν ανασαίνει», *Τσαντόγια Ουπανισάντ*.

** «Από ένα ορισμένο σημείο και μετά δεν υπάρχει καμιά επιστροφή πια. Αυτό το σημείο πρέπει να φταστεί», Φ. Κάφκα - *Αφορισμοί*.
«Στον κόσμο του πραγματικού εαυτός δεν υπάρχει. Δεν υπάρχει άλλο από εαυτός», Σεγκ Τσαν.

Ο κόσμος δεν γνωρίζει τον καλύτερο οδηγό γιατί ακολουθεί αυτόν που θαυμάζει, εκείνον που τρέμει ή περιφρονεί.

Αν δεν εμπιστευτείς, δεν πρόκειται να βρεις εμπιστοσύνη.*

Ο συνετός φυλάει τα λόγια του και ενεργεί. Τότε ο κόσμος παραδέχεται το έργο του.

* Δεν πρόκειται για τυφλή πίστη. Πρόκειται μάλλον για εμπιστοσύνη σε μια βαθύτερη αναγκαιότητα. Για τον Άλαν Γουάτς, «Πίστη είναι πάνω απ' όλα πνευματική διαύγεια — πράξη εμπιστοσύνης απέναντι στο άγνωστο». Δες και στροφή 23.

Όταν λησμονιέται ο Λόγος, εμφανίζονται οι κανόνες και η ηθική. Όταν προβάλλονται οι αρετές, υπάρχει υποκρισία. Όταν οι συγγενείς δεν ζουν αρμονικά, καμώνονται πως σέβονται τους πρεσβυτέρους. Όταν η χώρα είναι βυθισμένη στο χάος, κυβερνούν δήθεν πιστοί πολιτικοί.*

* Στην αρχαία Κίνα οι υπουργοί ονομάζονταν «πιστοί υπηρέτες». Εδώ ο Λάο Τσε φαίνεται να ειρωνεύεται την υποκριτική χρησιμοποίηση αυτού του τίτλου.

Αν έλειπε η σοφία και η πολυμάθεια θα ήταν εκατό φορές καλύτερα για όλους.* Χωρίς κανόνες και ηθική θα ξαναβρίσκαμε το σεβασμό. Δίχως ευφυΐα και όφελος θα γλιτώναμε απ' τους άρπαγες. Όμως δεν αρκούν οι διαπιστώσεις. Ας γίνουμε απλοί σαν άγραφο χαρτί.** Ας αποβάλουμε τη φιλαυτία και τις περιττές επιθυμίες.

* «Η γαρ σοφία του κόσμου τούτου μωρία παρά τω Θεώ εστί», Α' Κορινθ. γ'19.

** Δες σημείωση στροφής 15.

Οι στείρες γνώσεις φέρνουν έγνοιες.*

Πόσο διαφέρει το ναι απ' το όχι; Πόσο απέχει το καλό απ' το κακό; Τι ανοησία να φοβάμαι ό,τι φοβούνται οι άλλοι!

Οι πολλοί γλεντούν στα πανηγύρια και την άνοιξη στους κήπους.** Μόνο εγώ μένω ατάραχος σαν το νιογέννητο που δε χασκογελά. Μόνος γυρνώ σα να μην έχω μία. Έχω χαζέψει εντελώς! Οι άλλοι είναι φωστήρες κι εγώ αφελής μπροστά τους. Είμαι γαλήνιος σα φουσκωμένο πέλαγος, σαν τον αγέρα που δε λέει να πάψει! Οι άλλοι είν' επιτήδειοι, ηλίθιος εγώ! Ναι, είμαι παράξενος γιατί με τρέφει η μεγάλη μάνα.

* Στην αρχαία Κίνα η εκπαίδευση περιελάμβανε και τη μάθηση μερικών χιλιάδων (!) κανόνων εθιμοτυπίας.
«Γνώση των λέξεων και άγνοια του Λόγου», Τ. Σ. Έλιοτ - Πρώτο Χορικό του Βράχου.

** Στα πανηγύρια γινόταν η θυσία του βοδιού και ακολουθούσε μεγάλο φαγοπότι. Την άνοιξη γιόρταζαν τον έρωτα και την ανθοφορία.

Η πιο μεγάλη χάρη είναι ν' ακολουθείς το Λόγο. Όλο ξεφεύγει, όμως σ' αυτόν υπάρχει ένα νόημα, υπάρχει μια ουσία. Είναι σκοτεινός και σιωπηλός μα έχει τόσο βάθος. Εκεί θα βρεις το γνήσιο και το αληθινό. Από παλιά ώς τα τώρα τ' όνομά του δεν ξεχάστηκε. Έτσι γνωρίζω την αρχή των πάντων. Πώς τα καταφέρνω; Με το Λόγο.*

* «Σοφία αληθέα λέγειν και ποιείν κατά φύσιν επαίοντας» (Σοφία είναι να λέγεις την αλήθεια και να πράττεις σύμφωνα με τη φύση, ακούγοντάς την), Ηράκλειτος.
«Διο δει έπεσθαι τω κοινώ· ξυνός γαρ ο κοινός· του λόγου δ' εόντος ξυνού ζώουσιν οι πολλοί ως ιδίαν έχοντες φρόνησιν» (Γι' αυτό πρέπει ν' ακολουθούμε τον κοινό Λόγο, γιατί το κοινό είναι συμπαντικό. Ενώ όμως ο Λόγος είναι κοινός, οι πολλοί ζουν σα να έχουν μια δική τους φρόνηση), Ηράκλειτος.

Γείρε να προφυλαχτείς. Λύγιζε και μένε ίσιος. 'Αδειος θα είσαι πλήρης.* 'Όσο παλιός, τόσο καινούργιος. Αν έχεις λίγα θα ωφεληθείς. 'Έχε πολλά και θα σαστίσεις.

Γι' αυτό ο συνετός κρατάει γερά το 'Ένα, πρότυπο του κόσμου όλου.** Δεν προβάλλεται κι όμως είναι υπόδειγμα. Δεν περιαυτολογεί και ξεχωρίζει. Δεν καυχιέται την αξία του και αντέχει. Δεν αντιμάχεται και δεν φιλονικεί.

Γείρε να προφυλαχτείς, έλεγαν οι παλιοί. Είχανε δίκιο: υποχώρει για να λυτρωθείς.

* «-Γδύνου!», Ηρακλής Αποστολίδης - *Ενάριθμα*.

** «Η ενότητα που σέβομαι πίσω από την πολλαπλότητα δεν είναι μια βαρετή, άχρωμη διανοητική, θεωρητική ενότητα. Είναι η ίδια η ζωή, γεμάτη διασκέδαση, γεμάτη λύπη, γεμάτη γέλιο», 'Ερμαν 'Εσσε.

Τα λίγα λόγια είναι φυσικά. Η θύελλα και η νεροποντή προτού χαθεί η μέρα τελειώνουν. Ποιανού θέλημα είν' αυτό; Της γης και τ' ουρανού. Αφού λοιπόν γη κι ουρανός δεν δικαιωνίζουν τα φαινόμενα, πώς να το καταφέρει ο άνθρωπος;*

'Όποιος ακολουθεί το Λόγο ενώνεται μ' αυτόν, ζει την αληθινή του φύση. Αυτός που έχασε το Λόγο είναι χαμένος.

'Όταν ακολουθείς το Λόγο, ευγενικά σε δέχεται. 'Όταν ακολουθείς τη φύση, ευγενικά σε ανταμείβει. 'Όταν γυρεύεις το χαμό, ευγενικά σε αφανίζει...

'Όποιος δεν έχει πίστη αρκετή, δεν συναντά εμπιστοσύνη.**

* Η ίδια η εμπειρία του *τάο* είναι ένα βύθισμα στο ρεύμα της ζωής. Αλλά και η ταοϊκή φιλοσοφία δεν συνιστά την προσκόλλησή σε στατικές μορφές και σε γεγονότα ή πράγματα.

«Πάντα χωρεί, ουδέν μένει» (Τα πάντα κυλούν και τίποτα δε μένει), Ηράκλειτος.

«Πάροικος εγώ ειμί εν τη γη», *Ψαλμοί ρη'* 19.

«Η τέλεια οδός:

ούτε παρελθόν ούτε παρόν ούτε μέλλον

αυγή με την αυγή, ο ήλιος

νύχτα με τη νύχτα, το φεγγάρι», Ποίημα χάικου του Γκετσούντο (14ος αι.).

** Δες σημείωση στροφής 17.

Εκείνος που στηρίζεται στην άκρη των δαχτύλων δεν καταφέρνει να σταθεί.* Εκείνος που βαδίζει με μεγάλη δρασκελιά σύντομα θα κουραστεί. Όποιος προβάλλεται δεν λάμπει. Όποιος περιαυτολογεί δεν ακούγεται. Όποιος κομπάζει δεν έχει αξία. Όποιος καυχιέται δεν διαρκεί. Για εκείνους που ακολουθούν το Λόγο τούτα είναι περιττή τροφή κι άχρηστο βάρος, γι' αυτό και τα αποφεύγουν.

* Η γείωση είναι για τον άνθρωπο του τάο μια απαραίτητη εκλογή. Άλλωστε είναι προϋπόθεση για την απογείωση...

Υπάρχει κάτι απροσδιόριστο, παλιότερο της γης και τ' ουρανού. Σιωπηλό και άδειο, μόνο και αμετάβλητο κινείται γύρω αδιάκοπα. Λένε ότι απ' αυτό γεννήθηκε ο κόσμος. Δεν ξέρω τ' όνομά του, έτσι το λέμε Λόγο.

Το θεωρώ μεγάλο που σημαίνει ότι κυλά, ότι μακραίνει κι επιστρέφει πάντα. Ο Λόγος είναι μεγάλος, ο ουρανός είναι μεγάλος, η γη είναι μεγάλη, ο άνθρωπος* είναι κι αυτός μεγάλος. Υπάρχουν τέσσερα μεγάλα πράγματα. Ένα απ' αυτά θεωρώ τον άνθρωπο.

Ο άνθρωπος ακολουθεί τη γη, η γη τον ουρανό, ο ουρανός το Λόγο. Ο Λόγος ακολουθεί τη φύση του.**

* Κυριολεκτικά «ο ολοκληρωμένος άνθρωπος» (το σχετικό ιδεόγραμμα παριστάνει έναν άνθρωπο με εκτεταμένα χέρια και πόδια). 大

** «Ψυχής εστί λόγος εαυτόν αύξων» (Στην ψυχή ανήκει ο Λόγος που αυξάνει από τον εαυτό του), Ηράκλειτος. «Πυρ αείζων», Ηράκλειτος.

Το βαρύ είναι η ρίζα του ελαφρού. Η γαλήνη κυριαρχεί τη δράση. Γι' αυτό ο συνετός ταξιδεύει όλη μέρα μα ξαναγυρνά στα πράγματά του.* Μένει ατάραχος μπροστά στην ομορφιά και την ασχήμια. Άλλωστε πώς μπορεί ο οδηγός μύριων αρμάτων να φέρεται επιπόλαια στα μάτια του καθένα;

Ο επιπόλαιος είναι σαν τον ξεριζωμένο. Ο ταραγμένος έχει χάσει την αυτοκυριαρχία του.

* Σχόλιο του ταοϊστή Γουάνγκ Πι (226-249 μ.Χ.): «Το ελαφρύ δεν μπορεί να υποβαστήξει το βαρύ. Το μικρό δεν μπορεί να μετριάσει το μεγάλο. Αυτοί που δεν μετακινούνται, ελέγχουν αυτούς που μετακινούνται. Έτσι το βαρύ είναι η βάση του ελαφρού και η ηρεμία είναι η δύναμη που ελέγχει τη βιασύνη».

* Ο καλός ταξιδευτής, δεν αφήνει χνάρια. Ο καλός ομιλητής δεν φλυαρεί. Ο καλός λογιστής δεν κάνει πράξεις. Ο καλός φύλακας δεν κλειδώνει, μα δεν μπορεί κανείς να μπει. Ο καλός μάστορας δεν κάνει κόμπους, μα ό,τι δέσει δεν ξεδένει.

Ο συνετός βοηθάει τον καθένα μη κάνοντας διάκριση. Το καθετί φροντίζει, τίποτα δεν παραμελεί. Αυτή είναι η σοφία του.

Ο σοφός διδάσκει τον πλανημένο, πάνω σ' αυτόν εργάζεται. Αν λείπει ο σεβασμός προς το δάσκαλο και η φροντίδα για το μαθητή, γεννιέται σύγχυση μεγάλη. Αυτό είναι το μυστικό.

* Αυτή η στροφή απαρτίζεται κυρίως από παροιμίες κι επιγράμματα. Η τελευταία παράγραφος συνοψίζει με τον καλύτερο τρόπο τη σχέση δασκάλου και μαθητή.

Όποιος γνωρίζει την ανδρική του φύση, ακολουθεί το θηλυκό ρυθμό, γίνεται κανάλι του σύμπαντος.* Αυτός έχει αιώνια χάρη σαν το νιογέννητο μωρό. Όποιος γνωρίζει το φανταχτερό αλλά υιοθετεί το αθέατο, γίνεται μέτρο του κόσμου, δεν τον εγκαταλείπει η χάρη και ξαναγυρνά στο άπειρο.

Μάθε την αξία σου και μείνε ταπεινός. Γίνε η κοιλάδα του κόσμου και θα 'χεις χάρη περισσή όπως ο απελέκητος κορμός: όταν πελεκηθεί γίνεται σκεύη. Ο συνετός τα χρησιμοποιεί μα δεν τα έχει ανάγκη.

* «Δύο καλάμια πίνουν από το ίδιο νερό. Το ένα είναι κούφιο, τ' άλλο είναι ζαχαροκάλαμο», Τζελαλεντίν ελ Ρουμί (1207-1273).

Όποιος τον κόσμο επιθυμεί να κατακτήσει θ' αποτύχει. Ο κόσμος είναι ιερό δοχείο, μη το αγγίξεις! Όσοι το αγγίζουν το χαλούν, όσοι το κρατούν το χάνουν.* Έτσι άλλοτε πηγαίνεις μπρος κι άλλοτε μένεις πίσω. Πότε αναπνέεις απαλά, πότε βαριανασαίνεις. Τη μια στιγμή είσαι δυνατός, την άλλη αδύναμος. Άλλοτε νικητής κι άλλοτε νικημένος. Γι' αυτό ο συνετός αποφεύγει τις υπερβολές, τα άκρα, την αλαζονεία.

* Σχόλιο του Γουάνγκ Πι: «Καθετί έχει τη δική του φύση. Μπορεί να αναπτυχθεί σύμφωνα με τη φύση του, αλλά όχι ενάντια σ' αυτή».

* Μήνυσε στους άρχοντες να παρατήσουνε τα όπλα! Η βία φέρνει μονάχα βία. Αγκάθια ξεφυτρώνουν στα στρατόπεδα. Στο πέρασμά του ο περήφανος στρατός τίποτα δεν αφήνει όρθιο...

Γι' αυτό κάμε ό,τι κάμεις δίχως περηφάνια. Κάμε ό,τι είναι φυσικό και μη γυρεύεις δόξα. Κάμε το έργο σου κι απόφευγε τη βία.

Όποιος θέλει να διατηρεί τη δύναμη, πάει ενάντια στο Λόγο. Όποιος αντιβαίνει στο Λόγο, βρίσκει σύντομο τέλος.

* Σ' αυτή τη στροφή, όπως και στην επόμενη αναπτύσσονται οι φιλειρηνικές απόψεις του Λάο Τσε για τη διοίκηση και τη διευθέτηση των διαφορών.

* Σύνεργα τρόμου είναι τα όπλα. Εκείνος που τηρεί το Λόγο τ' απεχθάνεται. Δεν είναι εργαλεία συνετού ανθρώπου. Αν δεν μπορείς να τ' αποφύγεις, τουλάχιστο μη τα τιμάς!

Με το να δοξάζεις μία νίκη, θριαμβολογείς για ένα φονικό.

Υπάρχουν δύο θέσεις: της χαράς και της ειρήνης η αριστερή, του πολέμου και της θλίψης η δεξιά. Τη δεξιά διαλέγει ο πολεμιστής, την άλλη εκείνος που απέχει. Έτσι ο πόλεμος μοιάζει κηδεία. Θλίψη και δάκρυα ακολουθούν το σκοτωμό.

Στη νίκη αρμόζουν μοναχά πένθιμες τελετές...

* Αυτή η στροφή συμπεριλαμβάνει πιθανώς και μεταγενέστερο κινεζικό σχόλιο αλλά δεν είναι γνωστό ποιο μέρος ανήκει στο αυθεντικό κείμενο και ποιο είναι εμβόλιμο.

Ο Λόγος ο παντοτινός δεν έχει όνομα.* Είναι σαν κάποιιο παρακατιανό κούτσουρο: κανείς δεν πρόκειται να του ζητήσει υποταγή. Αν οι άρχοντες τον χρησιμοποιούσαν, όλοι θα τους είχαν πίστη, γη κι ουρανός θ' ανέδιδαν μια γλύκα, ο κόσμος θα ήταν δίκαιος δίχως εξαναγκασμό.

Όμως αυτό το κούτσουρο έγινε κομμάτια. Κάθε κομμάτι απέκτησε όνομα. Καιρός λοιπόν να σταματήσεις τον τεμαχισμό...

Ο Λόγος είναι το ποτάμι όπου κυλούν οι χείμαρροι και τα ρυάκια.

* «Η υπέρτατη σημασία του *τάο* είναι το Πνεύμα, το Θεϊκό, το Ανεξιχνίαστο, που πρέπει να τιμάται σιωπηλά», *Ι Κινγκ, Το Βιβλίο των Αλλαγών*.

Όποιος γνωρίζει τους άλλους έχει διάνοια. Όποιος γνωρίζει τον εαυτό του έχει αληθινή σοφία.* Όποιος νικά τους άλλους είναι δυνατός. Όποιος νικά τον εαυτό του είναι πανίσχυρος.

Όποιος αρκείται είναι πλούσιος. Όποιος επιμένει έχει θέληση. Όποιος μένει στη θέση του αντέχει. Όποιος απλά ζει τον καιρό του έχει μακριά ζωή.

* «Γνώθι σαυτόν», Δελφικό επίγραμμα.
«Εδιζησάμην εμεωυτόν» (Αναζήτησα τον εαυτό μου), Ηράκλειτος.
«Μονάχα όταν χάνεστε στον πιο μικρό σας εαυτό, αναζητάτε τον ουρανό που ονομάζετε Θεό», Χαλίλ Γκιμπράν.

Παντού κυλά ο Λόγος, τόσο δεξιά όσο κι αριστερά. Χάρη σ' αυτόν υπάρχουνε τα μύρια τόσα πράγματα, ποτέ δεν τα εγκαταλείπει. Ότι δημιουργεί δεν το κατέχει. Τρέφει και διατηρεί το καθετί χωρίς να το εξουσιάζει. Δεν απαιτεί, φαίνεται μηδαμινός αλλά σ' αυτόν ξαναγυρνούν τα μύρια όντα. Είναι άραγε τόσο μεγάλος; Δεν προβάλλεται, γι' αυτό είναι αληθινά μεγάλος.*

* «Θεός πάσι σύνεστιν», Αλεξανδρινό γνωστικό απόφθεγμα, εμπειρία εκστατικής θεώσεως ή συναρπαγής.
«Η ουσία του τάο είναι το κέντρο που γύρω του περιστρέφεται ο κύκλος των αέναων μεταλλαγών», Τσουάνγκ Τσε.

Όποιος έχει δει την άμορφη εικόνα μπορεί πια άφοβα να πορευτεί. Είναι ασφαλής και ήσυχος.

Στη μουσική και το καλό φαί κοντοστέκεται ο διαβάτης. Πόσο απρόσιτος μοιάζει ο Λόγος! Πού να τον δεις, να τον γευτείς, να τον ακούσεις;* Όταν όμως τον αναζητήσεις, εμφανίζεται και η χρήση δεν τον εξαντλεί.**

* «Εκεί όπου δεν υπάρχει τίποτα, εκεί υπάρχει ο Θεός», Ου. Μπ. Γέητς.

** «Αιτείτε, και δοθήσεται υμίν, ζητείτε και ευρήσετε, κρούετε, και ανοιγήσεται υμίν», Ματθ. ζ'7.

Λέμε πως μαζεύει ό,τι ήταν απλωμένο. Εξασθενίζει αυτό που ήταν δυνατό. Πέφτει εκείνο που έστεκε. Αδειάζει το γεμάτο. Όποιος αυτά κατανοεί, γνωρίζει πως το απαλό και το αδύναμο νικούν το δυνατό και το σκληρό.*

Ένα ψάρι για να φυλαχτεί μένει στα βαθιά νερά, μα ο κόσμος για να φυλαχτεί πρέπει να θάψει τα όπλα του...**

* Εδώ, όπως και στις στροφές 40, 43 και 76 εκφράζεται η εκτίμηση του Λάο Τσε για την απαλότητα.

** Αυτή η φράση θεωρείται πως είναι μεταγενέστερη προσθήκη του Τσουάγκι Τσε.

Ο Λόγος μένει ατάραχος* κι όλα τα κατορθώνει. Αν οι άνθρωποι τον χρησιμοποιούσαν θ' άλλαζε το καθετί. Πάνω στο άμορφο εκείνο κούτσουρο θα έσβηγε κάθε επιθυμία.

Όταν λείπει η μορφή χάνεται η επιθυμία. Τότε στον άνθρωπο η γαλήνη βασιλεύει και στον κόσμο η ειρήνη.

* Τάο τσανγκ ου ούι: Το τάο δεν δρα, δεν παρεμβαίνει.

Τε Κινγκ, στροφές 38-81
Απόδοση και σχόλια

上德不德是以有德下德不失德是以無德
上德無為而無以爲下德為之而有以爲
上仁為之而無以爲上義為之而有以爲上禮為之而莫之應則摠臂而仍之
故生直不後德生德而後仁生仁而後義我生文而後礼生禮而後信信而礼之有
前識者直之華不愚之始是以丈夫外其厚不居其薄外其美不居其華
故去彼取此

Η στροφή 38 σε κινεζική γραφή.

Η φυσική αρετή δεν προβάλλεται και είναι αληθινή.*
 Όταν προβάλλεται είναι μηδαμινή. Ο συνετός κατορθώνει ό,τι προσπαθεί. Αυτός που δείχνει ενάρετος όλα τα προσπαθεί μα τίποτα δεν κατορθώνει. Η ηθική μπορεί να έχει κίνητρα, η αγάπη όχι. Αυτός που ξέρει πολλά κάνει τον καλό, μα όταν δεν τον βλέπουν ανασκουμπώνεται και πείθει με τη βία...

Πράγματι, όταν ο Λόγος ξεχαστεί προβάλλει η αρετή, όταν η αρετή χαθεί μένει η καλοσύνη, όταν χαθεί κι αυτή κυριαρχεί η ηθική. Στο τέλος μένει ο τύπος που είναι το ένδυμα της πίστης, η αρχή της σύγχυσης. Η ιδέα είναι το στολισμένο ρούχο της αλήθειας, ένα ψέμα δηλαδή.

Γι' αυτό ο συνετός γυρεύει την ουσία, θέλει τον καρπό κι όχι το άνθος. Παραμερίζει το ένα και διαλέγει το άλλο.**

* «Αληθινή αρετή είναι το να μη χάνει κανείς την Ενθύμηση ούτε στιγμή», Καμπέρ (1440-1518).

** «Δεν πρόκειται για μια εξωτερική αλήθεια που μπορείς να καταλάβεις και να ωφεληθείς απ' αυτή. Είναι η σοφία του Λάο Τσε που καταφρονούσε τις αρετές και τα καλά έργα», Έρμαν Έσσε.

Όλα οφείλονται στο Ένα*: η διαύγεια τ' ουρανού, η σταθερότητα της γης, η δύναμη του πνεύματος, η ευφορία της κοιλάδας, η ζωή των μύριων όντων, η κυριαρχία του ανθρώπου. Χωρίς διαύγεια ο ουρανός θα χώριζε στα δυο. Η αστάθεια θα κλώνιζε τη γη. Χωρίς τη δύναμη, το πνεύμα θα φθειρόταν. Τι αξίζει μια άγονη κοιλάδα, ένα πεθαμένο πλάσμα, ένας εκτοπισμένος άρχοντας;

Γι' αυτό η ταπεινότητα είναι η ρίζα της μεγαλοσύνης, όπως το χαμηλό είναι θεμέλιο του υψηλού. Οι αφέντες θα ήσαν ειλικρινείς μονάχα αν ομολογούσαν την αναξιότητά τους...

Η μεγαλύτερη αξία δεν εκτιμάται, γιατί ένα αμάξι είναι κάτι παραπάνω απ' το άθροισμα των εξαρτημάτων του.**

Μη γυρεύεις να λάμπεις σαν πολύτιμο πετράδι, μα ούτε να βροντάς σαν ακατέργαστο λιθάρι.

* «Ουκ εμού αλλά του λόγου ακούσαντας ομολογείν σοφόν έστιν εν πάντα είναι» (Όχι εμένα αλλά το Λόγο αφού ακούσετε, είναι σοφό να ομολογήσετε πως τα πάντα είναι ένα), Ηράκλειτος.

** «Η ολότητα δεν ταυτίζεται με το άθροισμα των μερών της, είναι κάτι διαφορετικό, και οι ιδιότητές της διαφέρουν από τις ιδιότητες των μερών που την αποτελούν», Εμίλ Ντυρκαίμ.

Η κίνηση του Λόγου είναι επιστροφή.* Ο τρόπος του απαλός.

Τα μύρια πράγματα προήλθαν από κάτι. Αυτό δεν προήλθε από τίποτα.

* «Πού πηγαίνουμε; Πάντα προς το δικό μας σπίτι», Νοβάλις.

Ο συνετός μαθητής όταν ακούσει για το Λόγο, τον ακολουθεί στην πράξη με συνέπεια. Ο μέσος μαθητής όταν ακούσει για το Λόγο, μια τον ακολουθεί και μια τον χάνει. Ο επιπόλαιος όταν ακούσει για το Λόγο, τον περιγελά. Αυτός ο καγχασμός είναι αναπόφευκτος.

Το λαμπρό μονοπάτι φαίνεται θολό, μοιάζει να επιστρέφει μα πηγαίνει εμπρός, είναι ομαλό αλλά δείχνει τραχύ. Η πιο μεγάλη αρετή είναι σαν άδεια πεδιάδα. Η απόλυτη αγνότητα μοιάζει με στίγμα. Η δύναμη της αγάπης φαίνεται πενιχρή. Η καθαρή αλήθεια μοιάζει παραμύθι. Το τέλειο τετράγωνο δεν έχει γωνιές.* Το καλύτερο αγγείο αργεί πολύ για να φτιαχτεί. Η πιο σπουδαία μουσική δύσκολα εκτιμάται. Η ομορφότερη εικόνα δεν έχει σχήμα.

Ο Λόγος κρύβεται και όνομα δεν έχει. Μονάχος τρέφει και ολοκληρώνει καθετί.

* «Το τέλειο τετράγωνο δεν έχει γωνιές»: Η αλήθεια δεν έχει όρια, δεν ορίζεται, δεν μπαίνει σε χάρτη.

Ο Λόγος είναι ένας αλλά έγινε ζευγάρι, έπειτα τριάδα, ώσπου γέννησε τα μύρια πράγματα.* Όλα τα πλάσματα σέρνουν τον ίσκιο πίσω τους και δέχονται το φως από μπροστά.** Αυτές οι δυο δυνάμεις γίνονται αρμονικές στην άυλη αναπνοή.***

Ποιος θέλει να είναι φτωχός και ανάξιος; Μονάχα ένας αληθινός άρχοντας είναι τέτοιος!...

Μάθε το: η πρόσθεση αφαιρεί και η αφαίρεση προσθέτει. Ό,τι διδάχτηκα διδάσκω. Ο βίαιος θα έχει σύντομο τέλος. Αυτό είναι ό,τι γνωρίζω.

* «Είμαι Ένας και θέλω να γίνω πολλοί», Κοράνι.

** Εναλλαγή του ίσκιου-γιν με το φως-γίανγκ. Τούτη η στροφή είναι η μοναδική σ' όλο το κείμενο όπου εμφανίζονται οι όροι γιν και γίανγκ.

*** «άυλη αναπνοή»: Η ενέργεια τσι.

* Το απαλότερο πράγμα στον κόσμο υπερνικά το πιο σκληρό. Το άυλο διαπερνά το συμπαγές. Γι' αυτό γνωρίζω την αξία της αταραξίας. Το δίχως λόγια μάθημα και το αβίαστο έργο ελάχιστοι κατανοούν.

* Σ' αυτή τη στροφή συνοψίζεται καθαρά η φιλοσοφία της πραότητας του Λάο Τσε.

Τι θεωρείς πολυτιμότερο; Τ' όνομά σου ή τη ζωή σου;* Τα πλούτη ή το σώμα σου;** Ποιο είναι ολέθριο; Το κράτημα ή το μοίρασμα; Η τσιγκουνιά κάποτε πληρώνεται. Όσα περισσότερα μαζέψεις, τόσα περισσότερα θα χάσεις. Όποιος αρκείται, δεν απογοητεύεται ποτέ. Όποιος ξέρει να σταματά, γλιτώνει τους κινδύνους. Αυτός πραγματικά αντέχει.

* «Ποιο ήταν το όνομά σου προτού βαφτιστείς;», ερώτημα Ζεν.

** «Ουχί η ψυχή πλείον εστί της τροφής και το σώμα του ενδύματος;», Ματθ. στ'25.

* Η τελειότητα μοιάζει λειψή, μα η χρήση δεν τη φθείρει. Η πληρότητα φαίνεται άδεια, όμως δεν εξαντλείται. Η ατέρμονη ευθεία φαίνεται καμπύλη. Το πράγματι σημαντικό φαίνεται ασήμαντο. Τ' αληθινά λόγια ακούγονται ασυνάρτητα. Η κίνηση νικά το κρύο, η ηρεμία νικά τη ζέση.

Καθαρό και γαλήνιο το Ένα κυβερνά το σύμπαν.

Όταν ο κόσμος υπακούει στο Λόγο, ταχύποδα άλογα οργώνουν τους αγρούς. Όταν ξεχνιέται ο Λόγος, άλογα του πολέμου ζώνουνε τη χώρα.*

Το πιο μεγάλο σφάλμα είναι η απληστία. Όποιος δεν αρκείται δυστυχεί. Αλίμονο στον άπληστο! Γι' αυτό αν είσαι ολιγαρκής θα έχεις παντοτινή χαρά.

* Σ' αυτή τη στροφή, όπως και σ' άλλες τούτης της συλλογής, κάποιες σκέψεις ακούγονται παράδοξες. Όμως αυτή η παραδοξότητα αντικατοπτρίζει τις αντιθέσεις φαινομένων και πραγματικότητας.

* Όσο σημαντική είναι για το άτομο η αίσθηση του τάο, άλλο τόσο θα μπορούσε να είναι σημαντική και για ευρύτερες κατηγορίες όπως είναι το κοινωνικό σύνολο.

Χωρίς να βγεις από το σπίτι σου μπορείς τον κόσμο να γνωρίσεις.* Χωρίς να δεις απ' το παράθυρο μπορείς να ξέρεις τ' ουρανού το μυστικό. Όσο μακρύτερα πηγαίνεις, τόσο λιγότερα γνωρίζεις.

Ο συνετός μαθαίνει χωρίς να ταξιδεύει, αναγνωρίζει δίχως να κοιτά, εργάζεται χωρίς να παρεμβαίνει.

Στους δρόμους της μάθησης κάθε μέρα που περνά γνωρίζεις περισσότερα.* Στο μονοπάτι του Λόγου κάθε μέρα ξέρεις και λιγότερα,** οπότε κάνεις ολοένα και λιγότερες κινήσεις, ώσπου παύεις εντελώς. Τότε γίνονται όλα μόνα τους.

Ο κόσμος κερδίζεται απ' αυτούς που δεν ανακατεύονται στα γεγονότα και τα πράγματα. Αν επεμβαίνεις θ' αποτύχεις.

* «Δεν είναι ανάγκη να βγεις από το σπίτι. Μείνε στο τραπέζι σου και αφογκράσου. Ή μην αφογκράζεσαι, περίμενε μόνο. Ή μη περιμένεις, κάθισε εντελώς ήσυχος και μόνος. Ο κόσμος θα σου προσφερθεί για αποκάλυψη, δεν μπορεί να κάνει αλλιώς, εκστατικός θα κουλουριαστεί μπροστά σου», Φ. Κάφκα - Αφορισμοί.

* «Πού είν' η Γνώση που τη χάσαμε στις πληροφορίες;», Τ. Σ. Έλιοτ - *Πρώτο Χορικό του Βράχου*.
 ** Σχόλιο του ταοϊστή Λι Τσία Μου: «Επιδιώκοντας τη μάθηση αποκτάς γνώσεις. Επιδιώκοντας το τάο απαλλάσσεσαι από αντιλήψεις. Όσο το γνωρίζεις τόσο απαλλάσσεσαι. Στο δρόμο αυτό, ανάπτυξη σημαίνει απάλλαγή».

Ο συνετός έχει ελεύθερο μυαλό, όμως δεν παραβλέπει τις ανάγκες των ανθρώπων. Φέρεται καλά και στους καλούς και στους κακούς, έτσι γεννιέται η καλοσύνη. Προσφέρει ευκαιρία τόσο στον ειλικρινή όσο και στον ψεύτη, έτσι καλλιεργείται η εμπιστοσύνη. Κάνει σαν παιδί κι όλοι τον θεωρούν παράξενο, μα και στους άλλους φέρεται σα να 'τανε παιδιά.*

* Ο άνθρωπος του τάο δεν γίνεται «κριτής του κόσμου», μα έχει επίγνωση των παιδιάστικων κινήτρων και προκαταλήψεων των συνανθρώπων του.

Από τη γέννηση ως το θάνατο, ένας στους τρεις είναι στο δρόμο της ζωής, ένας στους τρεις είναι στο δρόμο του θανάτου κι ένας στους τρεις, ενώ στο δρόμο της ζωής κινείται, βαδίζει προς το θάνατο επειδή νοιάζεται υπερβολικά να ζήσει...*

Όποιος γνωρίζει πώς να ζει, φυλάγεται από ρινόκερους ή τίγρεις στο ταξίδι του και δεν λαβώνεται στη μάχη. Το σώμα του δεν έχει τόπο να καρφώσει ο ρινόκερος το κέρατο, ούτε να χώσει τα νύχια η τίγρη, μήτε να μπήξει το σπαθί ο εχθρός. Ο θάνατος δεν βρίσκει πέρασμα για να διαβεί.

* «Πού είν' η ζωή που τη σπαταλήσαμε ζώντας;», Τ. Σ. Έλιοτ -*Πρώτο Χορικό του Βράχου*.
«Ός εάν ζητήσει την ψυχήν αυτού σώσαι, απολέσει αυτήν, και ος εάν απολέση αυτήν, ζωογονήσει αυτήν», Λουκά ιζ'33.

Ο Λόγος όλα τα γεννά* για να τα θρέψει η αγάπη. Το καθετί παίρνει μορφή σύμφωνα με τις περιστάσεις. Τα μύρια πράγματα υποτάσσονται στη δύναμη του Λόγου. Αυτό είναι φυσικό, κανείς δεν το επιβάλλει. Η δύναμη του Λόγου τα γεννά, τα τρέφει, τα ωριμάζει και τα προστατεύει. Αυτή η δημιουργία δεν έχει απαιτήσεις. Αυτή η βοήθεια δεν θέλει ανταμοιβή. Αυτή η καθοδήγηση δεν εξουσιάζει. Τέτοια είναι η φύση της πανάρχαιας δύναμης.

* *Τάο σενγκ τσι*: Το *τάο* δίνει παντού *τσι*. Η Μεγάλη Δύναμη *τάι τσι* είναι ουσιαστικά *τάο*. Αλλά διαφέρει γιατί είναι *τάο* μορφοποιημένο. Η ενέργεια *τάι τσι*, η ενότητα *γιν και γιανγκ*, είναι η βασική δομή του εκδηλωμένου *τάο*.

Η αρχή του κόσμου είναι των μύριων πραγμάτων η μάνα. Γνωρίζοντας τη μάνα ξέρεις και τα παιδιά της. Αμα γνωρίσεις τα παιδιά, μα κρατηθείς από τη μάνα, φυλάγεσαι απ' τους κινδύνους.

Φύλαγε τα περάσματα, κλείνε τις πόρτες των αισθήσεων* και η ζωή σου δεν θα ξεραθεί. Αμα δεν κλείνεις τα ανοίγματα γεμίζεις βάσανα και η ζωή σου δεν βρίσκει σωτηρία.

Αληθινή όραση θα πει να βλέπεις το μικρό και ασήμαντο. Αληθινή δύναμη θα πει να είσαι ήρεμος και ταπεινός. Δες με τα φώτα του κόσμου αλλά ξαναγύρνα στο αληθινό φως.** Διώξε την κακομοιριά ακολουθώντας το αμετάβλητο.

* «...κλείνε τις πόρτες των αισθήσεων»: Εστιάσου σ' αυτό καθαυτό το αίσθημα της ζωής... Δες και στροφή 56.

** «...το απρόσιτον φως, εν ω κατοικείν Θεός λέγεται», Διονύσιος Αρεοπαγίτης.
«Ην το φως το αληθινόν, ο φωτίζει πάντα άνθρωπον, ερχόμενον εις τον κόσμον», Ιωάννου α'9.

Με λιγιστό μυαλό ακολουθώ τον κύριο δρόμο και δεν παραστρατώ σε μονοπάτια. Είν' εύκολο ν' ακολουθείς τον κύριο δρόμο, όμως στον κόσμο αρέσει η περιπλάνηση.

Τ' ανάκτορα είναι διεφθαρμένα, τα χωράφια όλο τσουνκίδες, οι σιτοβολώνες άδειοι, όμως αυτοί φορούν στολίδια και σπαθιά, γλεντούν στα φαγοπότια και μαζεύουν πλούτη. Αυτό είναι πραγματική ληστεία, τι σχέση έχει με το Λόγο;*

* Εικοσιέξι αιώνες αργότερα, αυτές οι διαπιστώσεις του Λάο Τσε εξακολουθούν να διατηρούν την επικαιρότητά τους...

Ο,τι ριζώνει βαθιά δεν ξεριζώνει. Ο,τι κρατάς γερά δεν σου ξεφεύγει, θα μεταδοθεί και στα παιδιά σου.

Όταν η αγάπη καλλιεργείται μέσα σου γίνεται γνήσια, όταν καλλιεργείται στην οικογένεια δυναμώνει, όταν καλλιεργείται στην κοινωνία αποκτά διάρκεια, όταν καλλιεργείται στον κόσμο κυριαρχεί.

Βρες τον εαυτό σου μέσα σου, την οικογένεια μέσ' από την οικογένεια, την κοινωνία μέσ' από την κοινωνία, τον κόσμο μέσ' από τον κόσμο.

Πώς θα γνωρίσω όλ' αυτά; Με την αγάπη.*

* «Μα πια, ως τροχό που ισόμετρα κυκλίζει, πόθο βουλή μου αντάμα εγύρνα η αγάπη, που τον ήλιο γυρνάει και τ' άλλα τ' άστρα», Δάντης - *Θεία Κωμωδία*.

‘Οποιος αγαπά μοιάζει με νιογέννητο.* Τα έντομα δεν τον τσιμπούν, τ’ αγρίμια δεν τον ενοχλούν, τα όρνεα δεν τον αρπάζουν. Τα οστά του είναι μαλακά, οι μυώνες του αδύνατοι μα η λαβή του είναι γερή. Δίχως να κυνηγά τον έρωτα, η ερωτική του ζωτικότητα είναι μεγάλη. Μπορεί να φωνασκεί όλη μέρα δίχως να βραχνιάσει. Βρίσκεται πάντα σε αρμονία. Η αρμονία οδηγεί στη σταθερότητα. Η σταθερότητα οδηγεί στη φώτιση.

Είναι λάθος το να προσπαθείς συνέχεια να γεμίσεις τη ζωή σου. Είναι βίαιο να ελέγχει συγχυσμένο το μυαλό σου κάθε αναπνοή.

‘Οποιος επιδιώκει τη δύναμη κουράζεται, αυτό είναι αντίθετο στο Λόγο. ‘Οποιος αντιβαίνει στο Λόγο δεν διαρκεί πολύ.

* «Μόνο με την καρδιά βλέπει κανείς πραγματικά. Η ουσία είναι άορατη στο μάτι», Σαιντ Εξυπερύ.

‘Οποιος γνωρίζει δεν φλυαρεί. ‘Οποιος φλυαρεί δεν ξέρει.

Φύλαγε τα περάσματα, κλείνε τις πόρτες των αισθήσεων.*

Κάμε την κόψη απαλή, τον κόμπο να ξεμπλέξεις, τη φλόγα να μη φοβηθείς, πέρνα το σκονισμένο μονοπάτι: έτσι θα φτάσεις στη μυστική ενότητα.** ‘Οποιος την έχει βρει δεν είναι προσιτός μήτε απόμακρος, δεν έχει κέρδη ούτε απώλειες, δεν κολακεύεται και δεν προσβάλλεται. Αυτό είναι το αληθινό μεγαλείο.

* Δες σημείωση στροφής 52.

** «Η ομορφιά είναι η ζωή, όταν η ζωή φανερώνει το ιερό της πρόσωπο», Χαλίλ Γκιμπράν.
Δες και σημείωση στροφής 4.

Η χώρα διοικείται με νόμους, ο πόλεμος κερδίζεται με πονηριά, αλλά εσύ μην είσαι πολυπράγμων και θα έχεις τον κόσμο όλο. Πώς τα ξέρω αυτά; Μα, απ' αυτά!

Όσοι νόμοι τόση φτώχεια. Όσα όπλα τόσο χάος. Όση ευφυΐα τόσα τρομερά συστήματα. Όσες διαταγές τόση αταξία.

Γι' αυτό ο συνετός δεν επεμβαίνει. Οι άνθρωποι ας αλλάξουν μοναχοί τους. Είναι ειρηνικός, ας γίνουν όλοι έτσι. Δεν τον απασχολεί αν θα διορθωθεί ο κόσμος. Δεν έχει προσδοκίες.

Ας γίνει ό,τι έχει να γίνει.*

* Μπορεί ν' ακούγονται κάπως κυνικά αυτά τα λόγια, αλλά στις μέρες μας εκφράζουν μια δραματικά διαπιστωμένη πραγματικότητα: Ο κόσμος δεν καλυτέρευσε, επειδή κάποιοι τον έσπρωξαν προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση.

Όταν ο κυβερνήτης είναι απλός, ο λαός απολαμβάνει.*
Όταν ο κυβερνήτης είναι πονηρός, ο λαός υποφέρει.
Στην απλότητα κουρνιάζει η ευτυχία. Στην πονηριά κρύβεται ο πόνος.

Ποια είναι τα όρια; Η τιμιότητα γρήγορα γίνεται πονηριά. Το καλό αμέσως γίνεται κακό.

Ο συνετός κόβει δίχως να πληγώνει, στρογγυλεύει τις γωνιές, παρεμβαίνει δίχως να ενοχλεί, φωτίζει δίχως να θαμπώνει.

* Συνετή διοίκηση είναι εκείνη που με καθαρό τρόπο ασχολείται με τα προβλήματα, χωρίς να παραπλανά και να ξεγελά... Η διοίκηση είναι ένα πρότυπο. Ο πονηρός και δίγλωσσος κυβερνήτης σπέρνει στην κοινωνία την πονηριά και τη διγλωσσία.

Για να φροντίζεις τους ανθρώπους και να υπηρετείς τον ουρανό χρειάζεται να είσαι μετρημένος. Να μην έχεις αντιλήψεις* και να προσηλώνεσαι στο Λόγο και τη φύση. Τότε παραμερίζονται οι κίνδυνοι και οι περιορισμοί. Γίνεσαι άρχοντας και η δύναμή σου διαρκεί.

Αν οι ρίζες σου είναι βαθιές και τα θεμέλια γερά, θα 'χεις μακριά ζωή και σταθερή όραση.

* «Βλέπω τις αντιλήψεις του κόσμου σα μάγων τεχνάσματα», από τη διδασκαλία του Βούδα.
«Παιδων αθύρματα τα ανθρώπινα δοξάσματα» (Παιδιών παιχνίδια οι ανθρώπινες γνώμες), Ηράκλειτος.

Μια χώρα κυβερνιέται με την προσοχή που τηγανίζονται τα μικρά ψάρια.*

Όταν διευθύνεις πιστός στο Λόγο, το κακό αποδυναμώνεται. Αλλά και ό,τι μοιάζει τάχα ενάρετο ή σοφό χάνει τη δύναμη και την πειθώ του. Έτσι θριαμβεύει η αλήθεια και ωφελεί τον κόσμο.

* Μετρημένες παρεμβάσεις αλλά στο σωστό σημείο, το σωστό χρόνο και με το σωστό τρόπο. Αν τα ξεχάσεις, θα καούν. Αν τα πειράξεις συνέχεια, θα διαλυθούν.

Η μεγάλη χώρα μοιάζει με χαμηλή πεδιάδα όπου ρέουν όλα τα ποτάμια. Σιωπηλά το θηλυκό στα χαμηλά κουρνιάζει και ρουφάει το αρσενικό. Η μεγάλη χώρα και η μικρή γίνονται μια στο χαμηλότερο σημείο. Η μεγάλη απλώνει τη φτερούγα της για να χωθεί η μικρή. Τούτη η αφομοίωση συμβαίνει όταν η μεγάλη χώρα γίνεται ταπεινή και λάβει χαμηλότερη θέση.*

* «Αμήν λέγω υμίν, ος εάν μη δέξηται την βασιλείαν του Θεού ως παιδίον, ου μη εισέλθη εις αυτήν», Λουκά ιη'17.

Ο Λόγος είναι καταφύγιο των μύριων όντων, η κρυφή γωνιά στο σπίτι,* ο θησαυρός του συνετού ανθρώπου και το άσυλο του επιπόλαιου.

Τα ωραία λόγια σε τιμούν, οι καλές πράξεις σε ανυψώνουν, όμως μη καταφρονήσεις τους κακούς.

Στου άρχοντα τη στέψη και στου κυβερνήτη το διορισμό πολλοί προσφέρουν άμαξες και πετράδια, όμως υπάρχει πιο μεγάλο δώρο από το Λόγο; Γιατί τον τιμούσαν οι παλιοί; Δεν έλεγαν πως χάρη σ' αυτόν βρίσκεις ό,τι γυρεύεις και τα κρίματά σου συγχωρούνται; Γι' αυτό ο Λόγος είναι ανεκτίμητος.

* «η κρυφή γωνιά στο σπίτι»: Κυριολεκτικά «η νοτιοδυτική γωνιά του σπιτιού» όπου υπήρχε η αποθήκη ή η κρεβατοκάμαρα. «Ο εαυτός μας είναι ένας χώρος κλειστός, μια κάμαρη. Ανάλογα με τον αιώνα και την εποχή, ανοίγει το παράθυρο πότε με την υπερβατική πίστη, πότε με την άμεση γνώση», Ν. Γ. Πεντζίκης - Έξοδος.

Πράξε με ηρεμία.* Γίνε απλός. Γεύσου το άγευστο.

Κάμε το μικρό μεγάλο και το λιγοστό πολύ. Να ξεπληρώνεις με καλό αυτόν που σε πληγώνει. Αντιμετώπισε μια δυσκολία πριν διογκωθεί. Βρες το μεγαλείο στα μικρά και ασήμαντα. Ο συνετός δεν καταπιάνεται με τα σπουδαία και γι' αυτό είναι πραγματικά σοφός.

Οι επιπόλαιες κινήσεις δεν εμπνέουν πίστη. Ο επιπόλαιος τα βρίσκει σκούρα τελικά. Ο συνετός τίποτα δεν υποτιμά και γι' αυτό αντέχει στις δοκιμασίες.

* Ουέι ου ουέι. Η αγαπημένη παραδοξολογία του Λάο Τσε, που σημαίνει και «δράσε αβίαστα».

* Είν' εύκολο να διατηρείς αυτό που είναι ήσυχο. Είν' εύκολο να προλαβαίνεις τον καβγά προτού εκδηλωθεί. Το εύθραυστο σύντομα θα σπάσει και το ασύνδετο θα διαλυθεί. Την ταραχή να προλαβαίνεις προτού να γεννηθεί. Να βάζεις τάξη πριν ξεσπάσει φασαρία. Το δέντρο που γεμίζει μια αγκαλιά ξεφύτρωσε από μια τόση ρίζα. Ο πύργος με τα εννιά πατώματα ξεκίνησε από μια χούφτα χώμα. Το πιο μακρύ ταξίδι αρχίζει μ' ένα βήμα.

Όποιος αρπάζει κάτι το χαλά. Όποιος κρατά κάτι το χάνει. Ο συνετός τίποτα δεν αρπάζει και τίποτα δεν χάνει. Οι άνθρωποι συνήθως χάνουν όταν έχουν φτάσει στο κατώφλι της επιτυχίας. Αν εφρόντιζαν το τέλος όσο την αρχή θα κέρδιζαν.

Έτσι ο συνετός επιθυμεί να πάψει να επιθυμεί. Δεν επιδιώκει τα σπουδαία πράγματα. Μαθαίνει να ξεμαθαίνει. Επιστρέφει στο γνήσιο, το πρωταρχικό** και βοηθά όλα τα πλάσματα να ξαναβρούν τη φύση τους.

* Κι αυτή η στροφή περιλαμβάνει αρκετές παλαιότερες παροιμίες και γνωμικά.

** «...στο ακίνητο σημείο του κόσμου που γυρίζει», Τ. Σ. Έλιοτ - Τέσσερα Κουαρτέτα.

Εκείνοι που τήρησαν το Λόγο δεν κήρυξαν τη σοφία μα την απλότητα.

Ο σοφός κυβερνήτης καταστρέφει τη χώρα, ο απλός την ωφελεί. Όποιος γνωρίζει αυτό το μυστικό είναι κοντά στην αρετή.

Η φύση του κόσμου είναι παντού αλλά κρύβεται.* Σαν τη γυρέψεις φανερώνεται.

Επιστρέφοντας οδηγείσαι στη χαμένη αρμονία.

* «Φύσις κρύπτεσθαι φιλεί» (Η φύση αγαπά να κρύβεται), Ηράκλειτος.

Η θάλασσα είναι η βασίλισσα των ποταμών και των χειμάρρων, γιατί η στάθμη της είναι πιο χαμηλά.* Ο ταπεινός μπορεί να οδηγήσει ολόκληρο πλήθος. Μένει τελευταίος, οπότε δεν παρενοχλεί κανένα κι όλοι μπορούν να τον δεχτούν για οδηγό.** Δεν αντιμάχεται, γι' αυτό δεν συναντά ανταγωνισμό.

* Δες και σημείωση στροφής 8.

** Δες και στροφή 7.

Θεωρείς το Λόγο ακατανόητο γιατί δεν έχει ορισμό, αλλά για μένα είναι απεριόριστος, σε τίποτα δεν χωρεί.* Αν χώραγε σε κάτι θα 'χε από καιρό χαθεί.

Έχω τρεις θησαυρούς καλά προφυλαγμένους: συμπόνια, λιτότητα κι έλλειψη ματαιοδοξίας... Ο συμπονετικός έχει πάντα κουράγιο. Ο εγκρατής όλα τ' απολαμβάνει. Ο ταπεινός γίνεται χρήσιμος οδηγός. Οι περήφανοι, οι άπληστοι και οι ματαιόδοξοι βαδίζουν το μονοπάτι του χαμού.

Ο συμπονετικός νικά στη μάχη ακόμη κι αν ηττήθηκε.
Η συμπόνια τ' ουρανού τον σώζει.

* «Σοφόν ἐστὶ πάντων κεχωρισμένον» (Το σοφό είναι απ' όλα χωρισμένο), Ηράκλειτος.
«...η ανείπωτη Λέξη, ο ανάκουστος Λόγος, ο Λόγος χωρίς λέξη, ο μέσα μας Λόγος», Τ. Σ. Έλιοτ - *Τετάρτη των Τεφρών*.
«Κινείται. Δεν κινείται. Είναι μακριά, παραμένει κοντά. Είναι μέσα σε όλα, και βρίσκεται έξω απ' όλα», *Ίσα Ουπανισάντ*.

Ο καλός αμαξάς δεν ορμά ξέφρενα. Ο καλός μαχητής δεν οργίζεται.* Ο αληθινός νικητής δεν χαίρεται τη νίκη. Ο πραγματικός άρχοντας είναι ταπεινός. Τέτοια είναι η ειρηνική δύναμη. Τέτοια είναι η αληθινή προσπάθεια. Τέτοιο είναι το μεγαλείο τ' ουρανού.

* Ο άνθρωπος του τάο δεν είναι δογματικά ειρηνιστής. Άμα χρειαστεί να πολεμήσει, το κάνει, χωρίς όμως να υποθάλπει εχθρικά αισθήματα κατά του αντιπάλου του.

* Μια παροιμία λέει: Αν δεν μπορώ να είμαι οικοδεσπότης δέξου με σα φιλοξενούμενο. Αν δεν μπορώ να κάνω βήμα ας υποχωρήσω ένα μέτρο.**

Αυτό λέγεται βάδισμα έξω απ' το ζυγό, ετοιμότητα χωρίς συμπλοκή, νίκη χωρίς πόλεμο. Αν υποτιμήσεις τον αντίπαλο και ορμήσεις, αφήνεις το θησαυρό σου αφύλαχτο. Μεταξύ αντιπάλων, νικητής είναι αυτός που συμπονά.

- * Σ' αυτή τη στροφή γίνεται μάθημα στρατηγικής αντιμετώπισης του αντιπάλου και κάθε δύσκολης κατάστασης.
- ** «Το να παρακάμψεις ένα εμπόδιο είναι εξίσου σπουδαίο με το να το αντιμετωπίσεις», Ερρίκος Μπερξόν.
Στις ανατολικές πολεμικές τέχνες, είναι πολύ σημαντική η αρχή της αποφυγής της σύγκρουσης.

Αυτά τα λόγια είναι τόσο αυτονόητα και τόσο απλό να εφαρμοστούν, που κανείς δεν τα κατανοεί και δεν τα κάνει πράξη.

Αυτά τα λόγια είναι παλιά. Γίνονται πράξη από τον κύριό τους. Δεν τα εννοείς γιατί δεν τον γνωρίζεις. 'Όποιος τον αναζητάει τα εκτιμά.*

Ο συνετός φοράει συνηθισμένα ρούχα, περνά σχεδόν απαρατήρητος μα έχει φυλαγμένο στην καρδιά το πιο πολύτιμο πετράδι.

- * Εδώ γίνεται έκδηλη η ανάγκη ενός δασκάλου. Σύμφωνα με τις τρεις φοβερές αρνήσεις του Γοργία, «δεν υπάρχει ον — αλλά και αν υπάρχει δεν μπορεί να το συλλάβει ο άνθρωπος — αλλά κι αν το συλλάβει δεν μπορεί να το μεταδώσει και να το εξηγήσει στο διπλανό του». Αν επομένως υπάρχει ον, κι αν ο άνθρωπος μπορεί να το συλλάβει αλλά δεν γνωρίζει τον τρόπο, τότε έργο του δασκάλου είναι να επικοινωνήσει αυτή τη μέθοδο, αφού η εμπειρία του όντος είναι εσωτερική και προσωπική.

Να γνωρίζεις ότι δεν γνωρίζεις είναι η πραγματική σοφία.* Να φαντάζεσαι ότι γνωρίζεις είναι σωστή αρρώστια. Όταν παραδεχτείς την αρρώστια μπορείς να θεραπευτείς. Συνετός είναι ο θεραπευμένος.

* «Εν οίδα, ότι ουδέν οίδα», Σωκράτης.

Η έπαρση της γνώσης είναι χειρότερη από την άγνοια.

Όποιος δεν έχει την αίσθηση του δέους θ' αναμετρηθεί με το νόμο της φύσης.*

Μην ενοχλείς τους συνανθρώπους σου. Μην επεμβαίνεις στο έργο τους κι αυτοί δε θα σε βαρεθούν. Ο συνετός γνωρίζει τον εαυτό του μα δεν τον επιδεικνύει. Σέβεται τον εαυτό του και δεν καμαρώνει.** Διαλέγει τούτο κι αφήνει το άλλο.

* Όποιος δεν αντιλαμβάνεται αυτό που τον ξεπερνά, θα το αντιμετωπίσει.

«Ύβριν χρη σβεννύναι μάλλον ή πυρκαϊήν» (Την υπερψία πρέπει κανείς να σβήνει περισσότερο παρά την πυρκαγιά), Ηράκλειτος.

** «Οίησιν προκοπής εγκοπήν» (Η έπαρση είναι εμπόδιο στην προκοπή), Ηράκλειτος.

Δες και στροφή 77.

Ο γενναίος και περήφανος περιφρονεί των άλλων τη ζωή, μπορεί να σκοτώσει αλλά και να σκοτωθεί. Ο ταπεινός σέβεται τη ζωή. Ποιος είν' ο επιπόλαιος και ποιος ο συνετός;

Ο ουρανός δεν ευνοεί ορισμένα πράγματα, το ίδιο και ο συνετός. Ο Λόγος τ' ουρανού δεν αντιμάχεται κι όμως νικά, δεν μιλά κι όμως δίνει την πιο μεγάλη απάντηση, δεν απαιτεί κι όλα τα έχει, δεν φαίνεται να δρα κι όμως ακολουθεί το σχέδιό του. Είναι τόσο πλατύ το δίχτυ τ' ουρανού κι έχει πελώριες θηλιές μα τίποτα δεν του ξεφεύγει.*

* «'Ηλιος γαρ ουχ υπερβήσεται μέτρα· ει δε μη, Ερινύες μιν Δίκης επίκουροι εξευρήσουσιν» (Γιατί κι ο ήλιος δεν μπορεί να υπερβεί τα όριά του, αλλιώς θα τον βρουν οι Ερινύες που βοηθούν τη δικαιοσύνη), Ηράκλειτος.

Γιατί απειλείς με θάνατο τον κόσμο; Θαρρείς ότι πραγματικά φοβάται; Αλλά κι αν φοβηθεί, ποιος είσαι που μπορείς να θανατώσεις; Γι' αυτό το έργο υπάρχει ο θάνατος, ο μέγας ξυλοκόπος.* Αν προσπαθείς στη θέση του να πελεκήσεις μια ζωή, είναι πιο πιθανό να κόψεις το δικό σου χέρι.

* «Μία και μόνη είναι η οδός, και εις τον τάφον φέρνει· εις αυτήν η ανάγκη αμάχητον με χείρα / ωθεί τους ζώντας», Ανδρέας Κάλβος - Ωδή εις Θάνατον.

Υποφέρει ο λαός γιατί μια χούφτα ισχυροί κλέβουν το μόχθο του.* Πολλοί εξεγείρονται γιατί η εξουσία είναι αφόρητη. Υπάρχουν άνθρωποι που αψηφούν το θάνατο γιατί είναι γεμάτοι πίκρα.

Αυτός που εκτιμά την ίδια τη ζωή είναι σοφότερος από εκείνον που εκτιμά τα αγαθά της.**

* «...κλέβουν το μόχθο του»: Κατά λέξη, «κλέβουν με τους φόρους».

** «Σκοπός της ζωής είναι η ίδια η ζωή», Γ. Β. Γκαίτε.

Μπρος στη ζωή ο άνθρωπος είν' απαλός και τρυφερός μα μπρος στο θάνατο σκληρός και άκαμπτος. Τα χλωρά φυτά είναι ευλύγιστα και τρυφερά ώσπου ξηραίνουν και μαραίνονται. Η τρυφεράδα σημαίνει ζωή, η ακαμψία θάνατο. Γι' αυτό ένας δυσκίνητος πάντοτε κινδυνεύει.

Δέντρο που δεν λυγίζει, σπάει στον άνεμο. Ο βαρύς και αλύγιστος θα πέσει. Ο ελαφρύς κι ευλύγιστος θα σταθεί.*

* Η ευλυγισία και η ευκίνησία είναι μια βασική ποιότητα που χαρακτηρίζει το Τάι τσι σουάν — κινεζικό σύστημα πνευματικής και σωματικής εκγύμνασης που βασίζεται στην ταοϊκή παράδοση.

Τ' ουρανού ο Λόγος, τόξο τεντωμένο. Σα λυγίσει η μια μεριά, λυγίζει και η άλλη.*

Τ' ουρανού ο Λόγος παίρνει το παραπανίσιο και το δίνει στο λειψό, όμως οι άνθρωποι συνήθως παίρνουν απ' τα λίγα και δίνουν στα πολλά. Ποιος είναι αυτός που έχει πάντοτε περίσσευμα να δώσει; Εκείνος που ακολουθεί το Λόγο.

Γι' αυτό ο συνετός εργάζεται χωρίς έπαρση, δημιουργεί κι αποτραβιέται, δεν προβάλλεται και δεν γυρεύει επαίνους.

* «Παλίντονος αρμονία όκωσπερ τόξου και λύρης» (Αρμονία αντιθέτων εντάσεων όπως του τόξου και της λύρας), Ηράκλειτος.

Στον κόσμο δεν υπάρχει τίποτα πιο απαλό και ταπεινό απ' το νερό, κι όμως όταν ορμά όλα τα παρασύρει και τα διαλύει. Γνωρίσατε πως το αδύνατο και μαλακό νικά το δυνατό και το σκληρό, γιατί δεν το εφαρμόζετε;*

Γι' αυτό λέει ο συνετός ότι όποιος δεχτεί κάθε ταπεινώση είναι άξιος για κυβερνήτης.**

Τα ίσια λόγια ηχούν παράδοξα.

* «Του δε λόγου τούδ' εόντος αεί αξύνετοι γίνονται άνθρωποι και πρόσθεν ή ακούσαι και ακούσαντες το πρώτον» (Αν και ο Λόγος αυτός είναι αιώνιος, οι άνθρωποι γίνονται ασύνετοι και πριν τον ακούσουν κι αφού τον ακούσουν για πρώτη φορά), Ηράκλειτος.

** Σύμφωνα με κάποιο αρχαίο κινεζικό έθιμο, ο καινούργιος κυβερνήτης κάθε περιοχής έβαζε λίγο χώμα στο στόμα του κατά τη διάρκεια τελετής για να εξευμενίσει τους θεούς της γης και της καλλιέργειας. Αλλ' αυτό είχε καταντήσει μια συμβολική πράξη στερημένη ουσίας και πνεύματος ταπεινότητας.

Ο καβγάς έχει τελειώσει αλλά το μίσος φώλιασε. Αυτό λέγεται ειρήνη; Ο συνετός κι αν έχει δίκιο, δεν ζητάει πληρωμή.* Το δίκιο με την αρετή πάνε μαζί, μα όποιος απαιτεί να εκπληρωθεί το δίκιο του, απομακρύνεται από την αρετή.

Ο Λόγος τ' ουρανού δεν έχει απαιτήσεις. Όσοι τον ακολουθούν κερδίζουν.

* Κυριολεκτικά, «Ο συνετός κι αν είναι πιστωτής, δεν ζητάει πληρωμή».

* Η μικρή χώρα έχει λίγους κατοίκους. Δεν χρειάζονται εργαλεία και όπλα. Δεν ταξιδεύουν μακριά. Ζουν και πεθαίνουν στα όριά της. Ίσως υπάρχουν καράβια και άμαξες, θώρακες κι άρματα, όμως εκεί δεν τα έχουν ανάγκη. Οι κάτοικοι ξέρουν να δένουν κόμπους τα σχοινιά, έχουν αγνή τροφή, ρούχα απλά και όμορφα, σπίτια ειρηνικά, ευτυχισμένες σχέσεις. Είναι τόσο κοντά οι χώρες οι γειτονικές, ακούγονται οι σκύλοι και τα πετεινά. Όμως δε νοιάζεται κανείς. Οι άνθρωποι εδώ ζουν και πεθαίνουν ήσυχα, δίχως να έχουνε δοσοληψίες...

* Σ' αυτή τη στροφή εκφράζεται το όραμα μιας ιδανικής κοινωνίας, πιο απλής από τη σχεδόν σύγχρονη Πολιτεία του Πλάτωνα ή τις μεταγενέστερες Ουτοπίες του Μωρ και του Βάκωνα. Μέσ' από αυτή διαφαίνεται αμυδρά και κάποιο πρότυπο διοίκησης: μικρές κοινότητες αυτοτελείς και αυτοδύναμες που συνυπάρχουν ειρηνικά...

Ο Τσουνγκ Τσε προχωράει ακόμα περισσότερο. Στο απόσπασμα που ακολουθεί, δίνει την εικόνα ενός ιδανικού κόσμου, αναφερόμενος σε κάποιο χαμένο Παράδεισο: «Τον παλιό καιρό, πολύ πριν αναπτυχθεί η σημερινή κατάσταση του χάους, οι άνθρωποι ζούσαν συμμετέχοντας στην απόλυτη ισορροπία που επικρατούσε τότε στον κόσμο. Τότε το γιν και το γιανγκ διατηρούσαν ανάμεσά τους μια τέλεια αρμονική σχέση. Κάθε τους στάση και κάθε τους κίνηση ολοκληρωνόταν χωρίς καμιά διαταραχή. Οι τέσσερις εποχές εναλλάσσονταν σε καθορισμένα διαστήματα. Δε συνέβαιναν ατυχήματα και κανένα ζωντανό πλάσμα δεν πέθαινε πριν την ώρα του. Οι άνθρωποι είχαν και τότε την ικανότητα της διεισδυτικής σκέψης, αλλά δεν τη χρησιμοποιούσαν. Σ' όλο τον κόσμο βασιλευε η κατάσταση της τέλει ενότητας. Δεν αναπτυσσόταν ιδιαίτερη δράση. Όλοι εκδηλώνονταν αυθόρμητα. Τέλος πάντων...

Η αλήθεια δεν είναι ωραίες κουβέντες. Τα περιποιημένα λόγια δεν είναι αληθινά.

Η αγάπη δεν έχει επιχειρήματα. Ο σοφιστής δεν αγαπά.

Όποιος γνωρίζει δεν το οφείλει στη μόρφωση.* Η πολυμάθεια δεν έχει σχέση με τη Γνώση.**

Ο συνετός δεν θησαυρίζει αλλά μοιράζει. Όσο δίνει αποκτά, όσο αδειάζει τόσο γεμίζει. Ο Λόγος τ' ουρανού πάντα ωφελεί. Ο Λόγος του συνετού είναι άφθονος. Δεν αντιμάχεται κι όλα τα πραγματοποιεί ειρηνικά.***

* «Υπάρχουν δύο είδη γνώσης, η υψηλότερη και η χαμηλότερη. Η υψηλότερη είναι εκείνη με την οποία νιώθει κανείς το Αμετάβλητο», Μουντάκα Ουπανισάντ.

** «Μα η άμεση γνώση, αν είναι δυνατή, θα είναι μια απλή πράξη...», Ερρίκος Μπερξόν.

*** «Ένα σημείο Ένα σημείο / και σ' αυτό πάνω ισορροπείς και υπάρχουν [...] / και σ' αυτό μπορείς απέραντα να προχωρήσεις ή αλλιώς τίποτε άλλο δεν υπάρχει πια...», Οδ. Ελύτης - Το Άξιον Εστί.

Γιν Σι, ο φύλακας του περάσματος που ζήτησε από τον Λάο Τσε να καταγράψει τη διδασκαλία του (έργο αγνώστου).

ΜΕΡΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ ΣΤΟ ΤΑΟ ΤΕ ΚΙΝΓΚ

Είναι φανερό ότι στο έργο αυτό δεν αναπτύσσεται ένα δομημένο φιλοσοφικό ή ηθικό σύστημα. Κάτι τέτοιο άλλωστε δεν είναι μέσα στις προθέσεις του Λάο Τσε, ο οποίος μιλάει ουσιαστικά για την άμεση εμπειρία του τάο και όχι τόσο για το τι είναι ο κόσμος, ή πώς πρέπει να ζει κανείς. Βέβαια, υπάρχουν αρκετές οντολογικές διαπιστώσεις και δεοντολογικές κρίσεις, αλλά κι αυτές σχετίζονται με την επαφή μ' αυτό το κάτι, που εκφράζει τη βαθύτερη ουσία της ύπαρξης. Περιλαμβάνονται ακόμη στο έργο προγενέστερες κινεζικές παροιμίες και γνωμικά που εξυπηρετούν τη διδασκαλία του Λάο Τσε.

Το φαινομενικά αινιγματικό ύφος και οι νοηματικές παραδοξολογίες έχουν σαν σκοπό να επισημάνουν στον αναγνώστη τη δυαδικότητα και τη συνεχή αλληλοδιαδοχή των φαινομένων, αλλά και ταυτόχρονα να τον αποσπάσουν απ' αυτή τη φαινομενική εικόνα του κόσμου και να τον στρέψουν στην αναζήτηση της βαθύτερης ένωσης και αρμονίας.

Η διδασκαλία του Λάο Τσε λοιπόν, με τη σωκρατική έννοια της εξέτασης του βίου συνοψίζεται στα εξής κύρια σημεία:

Η ΑΛΛΗΛΟΔΙΑΔΟΧΗ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ.

Στον καθένα αρέσει η ομορφιά, να όμως κι η ασχήμια. Όλοι θέλουν το καλό, κι όμως υπάρχει το κακό. Ανυπαρξία και ύπαρξη αλληλοδιαδέχονται. Το δύσκολο ακολουθεί το εύκολο, το μακρύ αντισταθμίζει το κοντό, το ψηλό αναμετράει το χαμηλό. Φωνή και χτύπος είναι αρμονικά, πίσω και μπρος αλλάζουνε σειρά. (Στροφή 2)

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ.

Τα πέντε χρώματα τυφλώνουν τα μάτια. Οι πέντε ήχοι κουφαίνουν τ' αυτιά. Οι πέντε γεύσεις ναρκώνουν τον ουρανίσκο. Το τρέξιμο και το κυνήγι τρελαίνουν το μυαλό, τα σπουδαία πράγματα το αποπλανούν. (12)

Η ΕΠΙΓΝΩΣΗ.

Να γνωρίζεις ότι δεν γνωρίζεις είναι η πραγματική σοφία. Να φαντάζεσαι ότι γνωρίζεις είναι σωστή αρρώστια. Όταν παραδεχτείς την αρρώστια μπο-ρείς να θεραπευτείς. (71)

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΟΥ ΤΑΟ.

Τριάντα τόσους άξονες έχει ο τροχός αλλά γίνεται χρήσιμος από την κεντρική του τρύπα. Πλάσε κανάτι με πηλό, χρήσιμο είναι το εσωτερικό κενό του. Σπίτια δεν είναι τα ντουβάρια μα ο άδειος χώρος που εκείνα περικλείουν. Έτσι αναγκαίο είναι το φανερό και χρήσιμο το αδήλωτο. (11)

ΤΟ ΑΝΕΚΦΡΑΣΤΟ ΤΟΥ ΤΑΟ.

Κοίτα όσο θες, δεν πρόκειται να σου φανερωθεί. Στήσε αυτί, τον ήχο του δεν θα συλλάβεις. Ψηλάφησε, μα να τ' αγγίξεις δεν μπορείς. Αυτά τα τρία μοιάζουν ακατανόητα μα λένε το ίδιο πράγμα. Αποπάνω δεν φωτίζει, αποκάτω δεν σκιάζει. Αόρατη μορφή, εικόνα χωρίς όψη, ασύλληπτη νεφέλη και φευγάτη. Το συναντάς, μα πού είναι το πρόσωπό του; Τ' ακολουθείς, μα πού είν' η ράχη του; (14)

Ο Λόγος ο παντοτινός δεν έχει όνομα. (32)

Η ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΟΥ ΤΑΟ.

Στη μουσική και το καλό φαί κοντοστέκεται ο διαβάτης. Πόσο απρόσιτος μοιάζει ο Λόγος! Πού να τον δεις, να τον γευτείς, να τον ακούσεις; Όταν όμως τον αναζητήσεις, εμφανίζεται και η χρήση δεν τον εξαντλεί. (35)

Η ΑΝΑΓΚΗ ΕΝΟΣ ΔΑΣΚΑΛΟΥ.

Αυτά τα λόγια είναι τόσο αυτονόητα και τόσο απλό να εφαρμοστούν, που κανείς δεν τα κατανοεί και δεν τα κάνει πράξη. Αυτά τα λόγια είναι παλιά. Γίνονται πράξη από τον κύριό τους. Δεν τα εννοείς γιατί δεν τον γνωρίζεις. Όποιος τον αναζητάει τα εκτιμά. (70)

Η ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΤΑΟ.

Αδειάζω από καθετί, γαληνεύω. (16)

Η κίνηση του Λόγου είναι επιστροφή. Ο τρόπος του απαλός. (40)

Απερίσπαστος νιώθει κανείς το μυστικό. (1)

Φύλαγε τα περάσματα, κλείνε τις πόρτες των αισθήσεων και η ζωή σου δεν θα ξεραθεί. [...] Δες με τα φώτα του κόσμου αλλά ξαναγύρνα στο αληθινό φως. (52)

Όποιος γνωρίζει την ανδρική του φύση, ακολουθεί το θηλυκό ρυθμό, γίνεται κανάλι του σύμπαντος. (28)

Όποιος γνωρίζει τον εαυτό του έχει αληθινή σοφία. (33)

Η πιο μεγάλη χάρη είναι ν' ακολουθείς το Λόγο. Όλο ξεφεύγει, όμως σ' αυτόν υπάρχει ένα νόημα, υπάρχει μια ουσία. Είναι σκοτεινός και σιωπηλός μα έχει τόσο βάθος. Εκεί θα βρεις το γνήσιο και το αληθινό. (21)

Μείνε στον πανάρχαιο Λόγο για να νιώσεις το παρόν. (14)

ΤΟ ΜΕΤΡΟ.

Ένα δοχείο σα γεμίζεις, μάθε να σταματάς προτού να ξεχειλίσει. (9)

Όποιος δεν έχει την αίσθηση του δέους θ' αναμετρηθεί με το νόμο της φύσης. (72)

Μη γυρεύεις να λάμπεις σαν πολύτιμο πετράδι, μα ούτε να βροντάς σαν ακατέργαστο λιθάρι. (39)

Η ΑΓΑΠΗ.

Βρες τον εαυτό σου μέσα σου, την οικογένεια μέσ' από την οικογένεια, την κοινωνία μέσ' από την κοινωνία, τον κόσμο μέσ' από τον κόσμο. Πώς θα γνωρίσω όλ' αυτά; Με την αγάπη. (54)

Η ΑΠΛΟΤΗΤΑ.

Πράξε με ηρεμία. Γίνε απλός. Γεύσου το άγευστο. (63)

Η ΕΠΑΦΗ ΜΕ ΤΟ ΤΑΟ.

Ο συνετός μαθητής όταν ακούσει για το Λόγο, τον ακολουθεί στην πράξη με συνέπεια. (41)

Όποιος ακολουθεί το Λόγο ενώνεται μ' αυτόν, ζει την αληθινή του φύση. (23)

Γι' αυτό ο συνετός κρατάει γερά το Ένα, πρότυπο του κόσμου όλου. (22)

Κάποιοι μελετητές ασχολήθηκαν ακόμη με τη διερεύνηση της μεταφυσικής, της γνωσιολογίας, της ηθικής και της φυσικής, κοινωνικής και πολιτικής φιλοσοφίας του *Τάο Τε Κινγκ*. Δεν νομίζω πως εκεί βρίσκεται το σημαντικό. Το κύριο περιεχόμενο του έργου αφορά την ύπαρξη του κέντρου της ζωής και της συνείδησης και τη σχέση που μπορεί κανείς να έχει μ' αυτό.

Κάποτε ρώτησαν το μοναχό του Τσαν, Γιν Μεν, «τί είναι το *τάο*;» κι εκείνος απάντησε: «Προχώρα μαζί του».

Η παράδοση θέλει τον Λάο Τσε σύγχρονο, αν και μεγαλύτερο, του Κομφούκιου. Την ίδια περίπου εποχή, στη μακρινή Έφεσο της Μικράς Ασίας, ένας άλλος σοφός ο σκοτεινός Ηράκλειτος, που τον κατέταξαν στους Προσωκρατικούς, ερμηνεύει τη ζωή με το δικό του τρόπο που θυμίζει, σε αρκετά σημεία το σοφό γέρο. Εδώ θ' αναφερθούμε, από τη μια σε κάποιες διαφορές που διαφαίνονται ανάμεσα στη διδασκαλία του Κομφούκιου και του Λάο Τσε, κι από την άλλη σε κάποιες ομοιότητες που χαρακτηρίζουν τη σκέψη τόσο του Λάο Τσε όσο και του Εφέσιου φιλοσόφου.

Οι πηγές που διαθέτουμε για τη ζωή και το έργο του Κομφούκιου, προέρχονται από τις *Ιστορικές Μνήμες* του Σου Μα Τσιεν, τα *Ανάλεκτα*, σύγγραμμα που αποδίδεται στον Κομφούκιο και τους μαθητές του, το *Τσουάνγκ τσε*, καθώς και από έργα οπαδών της σχολής του ή αντιπάλων της. Το *τάο* είναι κεντρικό σημείο και στη διδασκαλία του Κομφούκιου. Γι' αυτόν όμως σημαίνει την οδό που οδηγεί στην ηθική και πολιτιστική τελειότητα. Κύριες αρετές αυτής της οδού είναι η ανθρωπιά και καλοσύνη, η ορθότητα και δικαιοσύνη, και η γνώση και τήρηση των κανόνων εθιμοτυπίας και κοινωνικής συμπεριφοράς. Ο άνθρωπος, για να γίνει ανώτερος, πρέπει να μάθει να ξεχωρίζει το καλό από το κακό, το σωστό από το λάθος, το πρέπον από το μη-πρέπον. Έτσι η Κομφουκιανική διδασκαλία για το *τάο* περιστρέφεται γύρω από τον ηθικό νόμο, την ηθική προσταγή που ενυπάρχει στη συνείδηση των ανθρώπων και που

τους υπαγορεύει αλάνθαστα τι πρέπει να κάνουν και πώς πρέπει να συμπεριφερθούν. Το 136 π.Χ. ο Κομφουκιανισμός ανακηρύχτηκε επίσημη φιλοσοφική διδασκαλία της Κίνας.

Για τους μαθητές του φιλοσοφικού Ταοϊσμού η διδασκαλία του Κομφούκιου, με τις αυστηρές διαχωριστικές γραμμές που ορίζει και την τυπολατρία που εγκαθιδρύει, υποκρύπτει την υποκρισία και οδηγεί στον εγωισμό και την απληστία...

Από την άλλη, το να μιλήσει κανείς για τον Ηράκλειτο είναι έργο επίφοβο. Τα αποσπάσματα που έχουν διασωθεί και είναι γνωστά με το γενικό τίτλο *Περί Φύσεως*, έχουν ένα χαρακτήρα αινιγματικό που μπορεί να είναι και ηθελημένος, αλλά οφείλεται και στη χρήση της ιδιόμορφης ιωνικής διαλέκτου. Κεντρική έννοια της φιλοσοφίας του Ηράκλειτου είναι ο Λόγος που κατά τον Ζ. Μπρυν είναι το Ανέκφραστο, αυτό που βρίσκεται στην ίδια την καρδιά του ανθρώπου και παραμένει γι' αυτόν βαθιά κρυμμένο. Είναι η πρωταρχική αιτία, το *Urgrund* του Γιάκομπ Μπαίμε, το *Mysterium Magnum*, κάτι που σχετίζεται άμεσα με το *τάο* του Λάο Τσε. Ο Ηράκλειτος μίλησε ακόμη για τη φύση που αγαπά να κρύβεται, την πάλη και την αρμονία των αντιθέτων, τη συνεχή ροή του κόσμου, την *ύβριν* της έπαρσης. Ο Σωκράτης και ο Αριστοτέλης τον θεώρησαν δυσνόητο, από πολλούς εγελιανούς αλλά και μαρξιστές θεωρήθηκε ο πατέρας της Διαλεκτικής, ενώ η φιλοσοφία του αναφέρεται συχνά σε σχέση με τις ανακαλύψεις και τις θεωρίες της σύγχρονης Φυσικής.

Είναι αξιοσημείωτο ιστορικό φαινόμενο το γεγονός

πως την ίδια περίπου εποχή που ο Λάο Τσε δίδαξε το *τάο* στους μαθητές του, στην άλλη άκρη του κόσμου ένας Έλληνας σοφός μίλησε για το Λόγο και είπε ορισμένα πράγματα που τα συναντάμε σχεδόν αυτούσια στο *Τάο Τε Κινγκ*.

ΤΑΪ ΤΣΙ, ΜΙΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΑΡΜΟΝΙΑΣ

Η φιλοσοφία του Τάι τσι, καθώς και το σύστημα ψυχοσωματικής άσκησης Τάι τσι σουάν πηγάζουν από το *Τάο Τε Κινγκ*, το *Ι Κινγκ*, τη θεωρία του γιν και γιαγκ και τη θεωρία των πέντε στοιχείων. Ειδικότερα το σύστημα αυτοελέγχου Τάι τσι σουάν συστηματοποίησε τον 17ο αιώνα ο Τσεν Γουάνγκ Τινγκ (1597-1664).

Στη φιλοσοφία του Τάι τσι έχει κεντρική θέση η Μεγάλη Δύναμη *τάι τσι* . Η πρωταρχική ενέργεια τσι είναι το *τάο* εκδηλωμένο. Συστατικά της στοιχεία είναι το αρσενικό *γιαγκ* και το θηλυκό *γιν*. Αν εξετάσουμε το σύμβολο, το διάγραμμα της Μεγάλης Δύναμης, θα δούμε το φωτεινό *γιαγκ* και το σκοτεινό *γιν* να βρίσκονται σε μια αρμονική ισορροπία. Το διάγραμμα υποβάλλει την κινητικότητα και τη συμπληρωματικότητα των δύο στοιχείων.

Την ύπαρξη αυτών των δύο στοιχείων μπορεί να διακρίνει κανείς σε κάθε φαινόμενο της ζωής, σε κάθε πράγμα, γεγονός, δραστηριότητα, αλλά και στους ανθρώπους, το σώμα τους, τις σκέψεις, τις πράξεις και τις διαθέσεις τους. Η δημιουργικότητα, η επιθετικότητα, η δράση είναι *γιαγκ*. Η δεκτικότητα, η υποχωρητικότητα, η ηρεμία είναι *γιν*. Αλλά πουθενά δεν εμφανίζεται μόνο ο ένας πόλος. Έτσι μια δραστηριότητα που χαρακτηρίζεται *γιαγκ*, όπως η δημιουργικότητα, μπορεί να περικλείει πολύ *γιαγκ*, στην περίπτωση της Τεχνολογίας, ή αρκετό *γιν*, στην περίπτωση της Τέχνης.

Η αρμονία μπορεί να αποκαθίσταται σε μια μακροσκοπική θεώρηση, αλλά στην καθημερινή ζωή το ένα

στοιχείο μπορεί να ασκεί υπερβολική πίεση και να παραμερίζει το άλλο. Έτσι η φιλοσοφία του Τάι τσι επισημαίνει την ανάγκη της γνώσης και του μέτρου.

Εκτός από το γιν και το γιανγκ, η Μεγάλη Δύναμη συνίσταται και από τα πέντε στοιχεία γου χινγκ. Αυτά είναι το ξύλο, η φωτιά, η γη, το μέταλλο και το νερό. Τα στοιχεία αυτά εκφράζουν συγκεκριμένες ιδιότητες.

Το ξύλο εκφράζει την ακρίβεια.

Η φωτιά την ενεργητικότητα.

Η γη τη σταθερότητα.

Το μέταλλο τη συνειδητότητα.

Το νερό την ευκινησία.

Τα πέντε στοιχεία γου χινγκ συνδέονται μεταξύ τους με τον παραγωγικό και τον καταστροφικό κύκλο.

Σύμφωνα με τον παραγωγικό κύκλο:

Το ξύλο παράγει τη φωτιά.

Η φωτιά παράγει τη γη.

Η γη παράγει το μέταλλο.

Το μέταλλο παράγει το νερό.

Το νερό παράγει το ξύλο.

Σύμφωνα με τον καταστροφικό κύκλο:

Το ξύλο καταστρέφει τη γη.

Η γη καταστρέφει το νερό.

Το νερό καταστρέφει τη φωτιά.

Η φωτιά καταστρέφει το μέταλλο.

Το μέταλλο καταστρέφει το ξύλο.

Τα στοιχεία γου χινγκ ενυπάρχουν και χαρακτηρίζουν τα όργανα του σώματος, τις τροφές, τις σκέψεις, τα συναισθήματα, τις πράξεις. Σκοπός της φιλοσοφίας Τάι τσι είναι η αρμονική συνύπαρξή τους, η ανάπτυξή

τους και η επιδίωξη κυρίως του παραγωγικού τους κύκλου.

Η φιλοσοφία Τάι τσι βρίσκει την εφαρμογή της στην παραδοσιακή κινεζική ιατρική και υγιεινή αλλά και στη σύγχρονη βελονοθεραπεία.

Όσο για το Τάι τσι σουάν, αυτό ασκείται και στη σημερινή Κίνα, σύμφωνα με την απλοποιημένη φόρμα που θεσπίστηκε από την Ακαδημία Φυσικής Αγωγής του Πεκίνου το 1956, και διδάσκεται σ' όλο τον κόσμο από αρκετές σχολές και δασκάλους και σε διάφορες παραλλαγές. Βοηθάει στη σωματική ευεξία, την ομαλή ροή και κατανομή της ενέργειας στον οργανισμό, τη διατήρηση της υγείας και αναπτύσσει τη συγκέντρωση, την επαφή με τη φύση και τις ιδιότητες των πέντε στοιχείων γου χινγκ.

Προϋπόθεση για την επικαιρότητα ενός τέτοιου έργου είναι η διαχρονικότητα και η παγκοσμιότητα. Στοιχεία που αναμφίβολα διαθέτει το *Τάο Τε Κινγκ*, «το βαθύτερο και ωραιότερο έργο της κινεζικής λογοτεχνίας», κατά τον Τζόζεφ Νήνταμ.

Το *Τάο Τε Κινγκ*, για να χρησιμοποιήσουμε τη γλώσσα του Ηράκλειτου, ούτε λέγει ούτε κρύπτει αλλά σημαίνει. Η διδασκαλία του Λάο Τσε, σε μια εποχή που όλα έχουν δοκιμαστεί, υπαινίσσεται τη δυνατότητα μιας άλλης διάστασης. Πληροφορεί για την ύπαρξη ενός σημείου στη ζωή των ανθρώπων που μπορεί να γίνει το σημείο αναφοράς. Επισημαίνει την ανάγκη για αυτογνωσία και χαρά. Είναι δηλαδή, όπως έγραψε ο Άλαν Γουάτς, «αυτό που έχει ανάγκη ν' ακούσει σήμερα ο κόσμος».

Εκεί όπου υπάρχει απληστία και σύγχυση προτείνει το μέτρο και την απλότητα.

Εκεί όπου υπάρχει καχυποψία και αρνητικότητα προτείνει την πίστη και τη φιλικότητα.

Εκεί όπου υπάρχει διασκόρπιση και ψευδαίσθηση προτείνει τη συγκέντρωση και τη συνειδητότητα.

Έτσι μαθαίνει να ζει εκείνος που αναζητάει το Ουσιαστικό.

Απλά, φιλικά, συνειδητά.

ΞΕΝΗ

- Lao Tzu, *Tao Te Ching*, transl. D. C. Lau, Penguin Books, G.B.
Lao Tzu, *Tao-Te Ching*, transl. Gia-fu Feng-Jane English, Random House, Inc., N.Y.
Lao Tzu, *The Way of Life*, transl. R. B. Blakney, A Mentor Book, New American Library, N.Y.
Lao Tzu, *Tao Tê Ching*, transl. Ch'u Ta-Kao, Mandala Books, G.B.
Lawrence Galante, *Tai Chi-The Supreme Ultimate*, Samuel Weiser, N.Y.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Λάο Τσε, *Ταό Τε Κινγκ*, απόδ. Π. Κουρόπουλος, Κέδρος.
Λάο Τσου, *Ταό Τε Κινγκ*, μετάφρ. Μ. Σεφεριάδη, Ερμής.
Λάου Τζε, *Ταό Τε Τζιγκ*, απόδ. Α. Τσάκαλης, Πύρινος Κόσμος.
Μαξ Κάλτενμαρκ, *Ο Λάο Τσε και ο Ταοϊσμός*, μετάφρ. Φ. Ρώσσης, Πύρινος Κόσμος.
Fritjof Capra, *Το Τάο και η Φυσική*, μετάφρ. Μ. Βερέττας, Ωρόρα.
Δημήτρης Βελισσαρόπουλος, *Ιστορία της Κινέζικης Φιλοσοφίας*, τόμος πρώτος, Δωδώνη.
Τσουάνγκ Τσε, μετάφρ. Α. Τσάκαλης, Πύρινος Κόσμος.
Τσι Σου, Γιόγκα Ταό, μετάφρ. Γ. Χαραλαμπίδης, Θυμάρι.
Γιόλαν Τσανγκ, *Το Ερωτικό Ταό*, μετάφρ. Μ. Κανδηλώρος, Αρμονία.
Τίμοθυ Λήρυ, *Ψυχεδελικές Ικεσίες βασισμένες στην αρχαία σοφία του Ταό Τε Τσιγκ*, απόδ. Α. Παπαδόπουλος - Α. Γερούκης, Άρδην.
Ι Τζιγκ (Το Βιβλίο των Αλλαγών), τόμοι Ι και ΙΙ, ανάλυση Ρ. Βίλχελμ, μετάφρ. Α. Τσάκαλης, Πύρινος Κόσμος.
Raymond Smullyan, *Το Ταό είναι σιωπηλό*, μετάφρ. Αλ. Γ. Βασιλείου, Αρέθα.
Το Μυστικό του Χρυσού Λουλουδιού (ένα κινεζικό βιβλίο της ζωής), γερμαν. μετάφρ. Ρ. Βίλχελμ, εισαγ. Κ. Γουνγκ, μετάφρ. Σ. Άντζακα, Πύρινος Κόσμος.

- Χέλμουθ ντε Γκλάζεναπ, *Παγκόσμιος Ιστορία των Θρησκειών*, Κεφάλαιο για τον Λάο Τσε και τον Ταοϊσμό, μετάφρ. Ν. Βρεττάκος, Βιβλιοαθηναϊκή.
Alan W. Watts, *Ο Δρόμος του Ζεν*, μετάφρ. Μ. Βερέττας, Ωρόρα.
Alan W. Watts, *Άνθρωπος και Φύση*, μετάφρ. Μ. Βερέττας, Ωρόρα.
Alan W. Watts, *Το Βιβλίο για τα Ταμπού και την Αυτογνωσία*, μετάφρ. Μ. Παπαχριστοφόρου, Ωρόρα.
Alan W. Watts, *Το Νόημα της Ευτυχίας*, μετάφρ. Μ. Παπαχριστοφόρου, Ωρόρα.
J. Brun, *Ηράκλειτος*, μετάφρ. Σ. Διαμάντη - Π. Γκέκα, Πλέθρον.
Κώστας Αξελός, *Ο Ηράκλειτος και η Φιλοσοφία*, μετάφρ. Δ. Δημητριάδης, Εξάντας.
Μπέρτραντ Ράσελ, *Οι Προσωκρατικοί*, μετάφρ. Αιμ. Χουρμούζιος, , Αρσενίδης.
Έρμαν Έσσε, *Σκέψεις και Δοκίμια*, μετάφρ. Ν. Ησαΐα, Νεφέλη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
Ο Λάο Τσε και η διδασκαλία	7
Το κείμενο και η απόδοσή του	13
Ορισμένες βασικές έννοιες	16
Τα σχόλια	20
ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ	23
ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ	63
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	109
Μερικές επισημάνσεις στο Τάο τε κινγκ	111
Βίοι παράλληλοι	116
Τάι τσι, μια φιλοσοφία της αρμονίας	119
Η επικαιρότητα της διδασκαλίας του Λάο Τσε	122
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	123